

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА АКАДЕМІЯ ІВАНА ЗОЛОТОУСТОГО»

Факультет богословських і гуманітарних наук
Кафедра богослов'я

УДК 272/273-433.79

СІРИК Сергій Андрійович

**ЧЕСНОТА ЛЮБОВІ У ПОСТСОБОРОВОМУ
БОГОСЛОВСЬКОМУ ДИСКУРСІ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ**

Магістерська дипломна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
за освітньо-професійною програмою «Богослов'я»
спеціальності 041 «Богослов'я»
галузі знань 04 «Богослов'я»
за другим (магістерським) рівнем вищої освіти

Науковий керівник
магістерської дипломної роботи:
кандидат наук з богослов'я,
викладач кафедри богослов'я
Козак Петро Ярославович

м. Івано-Франківськ – 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Чеснота любові у Святому Письмі та Святому Переданні.....	7
1.1. Огляд чесноти любові у Святому Письмі Старого Завіту	7
1.2. Аналіз чесноти любові у Святому Письмі Нового Завіту	14
1.3. Чеснота любові у вченні Отців Церкви та доби схоластики	23
РОЗДІЛ 2. Чеснота любові у вченні Римських Архиєреїв.....	32
2.1. Вчення святого Івана Павла II про чесноту любові.....	32
2.2. Папа Бенедикт XVI про чесноту любові	40
2.3. Вчення Папи Франциска про чесноту любові.....	49
РОЗДІЛ 3. Аналіз чесноти любові сучасними богословами Католицької Церкви	58
3.1. Теологічні та філософські основи чесноти любові	58
3.2. Практичні аспекти чесноти любові в сучасному вченні.....	68
ВИСНОВКИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена суспільним запитом, що відображено в загальній тенденції зацікавленням чеснотою любові, її наявності у подружньому житті, різними аспектами сучасних способів її інтерпретації. Теоретичну складову дослідження полягає в аналізі та синтезі основних вітчизняних та іноземних джерел про чесноту любові. Практична складова дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані під час наукових конференцій, симпозіумів та катехизацій, присвячених Божим чеснотам загалом та чесноті любові зокрема.

Ця магістерська дипломна робота, присвячена проблемі «Чеснота любові у постсоборовому богословському дискурсі Католицької Церкви» виконана у відповідності до комплексної теми науково-дослідної роботи кафедри богослов'я, науково-дослідного інституту канонічного права та богословських наук: «Богословські аспекти духовного зцілення в контексті кризових ситуацій сучасного українського суспільства», термін виконання – з 01 жовтня 2025 р. по 30 вересня 2030 р. (затверджено рішенням Вченої ради Академії, протокол №2 від 19.09.2025 р.).

Об'єктом дослідження є чеснота любові.

Предметом дослідження є біблійне вчення про чесноту любові, погляди Отців Церкви на чесноту любові, енцикліки та інші повчання понтифіків і єпископів щодо чесноти любові, сучасні коментарі біблійних уривків та богословські праці, присвячені чесноті любові.

Метою дослідження є висвітлення вчення про чесноту любові у постсоборовому богословському дискурсі Католицької Церкви.

На основі мети було визначено **завдання**:

1. Здійснити аналіз першоджерел та наукової літератури, присвяченої тематиці чесноти любові;

2. Дослідити біблійне вчення про чесноту любові
3. Охарактеризувати вчення Отців Церкви століть про чесноту любові;
4. Викласти вчення Понтифіків про любов;
5. Проаналізувати погляди єпископів на чесноту любові;
6. Вказати основні аспекти сучасних біблійних коментарів уривків про чесноту любові;
7. Зазначити найбільш вагомні аспекти тлумачення чесноти любові сучасними богословами.

Методологічною основою дослідження проблеми чесноти любові у постсоборовому богословському дискурсі Католицької Церкви є комплекс наукових принципів (серед яких застосовано історизму, раціональності та систематичності), а також загальнонаукових та спеціальнонаукових методів. Серед загальнонаукових методів було використано такі: аналізу і синтезу, систематизації, узагальнення та класифікації, індукції та дедукції. Конкретно-наукові методи у цьому дослідженні – хронологічний, германевтичний, літературно-критичний, систематично-богословський, порівняльно-богословський. Хронологічний допоміг розставити у правильному порядку необхідні джерела та висвітлити результат праці згідно із загальною періодизацією. Германевтичний та літературно-критичний методи стали корисними у висвітленні основних аспектів біблійних текстів та творів Отців Церкви і сучасного проводу Церкви відповідно; систематично-богословський та порівняльно-богословський методи сприяли правильному висвітленню тематики у контексті порівняння вчення різних традицій та періодів, а також систематизації знань за певними критеріями.

Матеріали дослідження. Джерельну базу складають фундаментальні праці вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких офіційні документи Католицької Церкви – Катехизми, документи Другого Ватиканського Собору, енцикліки (Бенедикта XVI, Франциска, Павла VI, Івана Павла II).

Значну частину джерел представляють теологічні словники та енциклопедичні видання, зокрема «Малий теологічний словник» О'Коллінза та

Фарруджі, «Короткий теологічний словник» К. Рагнера, патристичні словники *Augustinianum*. Ці праці забезпечують концептуальний апарат дослідження богословських понять.

Тематичний спектр джерел охоплює: богослов'я любові, теологічні чесноти, духовну освіту, біблійну герменевтику, християнську антропологію, соціальне вчення церкви. Особливу увагу приділено осмисленню любові в контексті богословських трансформацій після Другого Ватиканського Собору.

Важливий пласт становлять праці, присвячені духовності християнського Сходу, зокрема роботи Т. Шпідліка, В. Лаби, В. Тучапця. Вони розкривають особливості східної патристичної традиції, її антропологічні та богословські виміри. Значна частина джерел присвячена етичним питанням, зокрема дослідженню любові як морально-етичної категорії. Праці Д. Клутьє, У. Меттісона, Б. Бреді демонструють еволюцію морального богослов'я та актуалізацію вчення про чесноти.

Наукова новизна. На основі доступних першоджерел та наукової літератури здійснено комплексне дослідження генези та трансформації розуміння чесноти любові у постсоборовому богословському дискурсі Католицької Церкви.

У магістерській роботі вперше:

- **введено до наукового обігу** та проаналізовано в контексті української теології сучасні коментарі та пізні праці Папського магістеріуму (зокрема Бенедикта XVI та Франциска), що розкривають синергію між *eros* та *agape* у християнському житті;
- **здійснено спробу комплексного висвітлення проблеми** розвитку вчення про чесноту любові (*caritas*) як фундаментального принципу соціальної та антропологічної доктрини Церкви після Другого Ватиканського Собору.

Отримали подальший розвиток теми:

- **висвітлення** ролі Другого Ватиканського Собору як каталізатора переосмислення Божих чеснот через призму діалогу зі світом та особистісного сопричастя;

- **аналізу** концептуального зв'язку між евхаристійним богослов'ям та практичним виміром любові до ближнього у працях постсоборових теологів.

Удосконалено:

- **висвітлення** богословської термінології щодо класифікації чеснот, що дозволило глибше розкрити динамічну природу любові не лише як почуття, а як онтологічної основи християнської досконалості в сучасному дискурсі.

Практичне значення роботи полягає в тому, що відображені тут емпіричний матеріал, положення, узагальнення, висновки та рекомендації можуть бути використані у лекційних курсах з дисциплін «Основи християнської віри», «Східнохристиянська/західнохристиянська духовність», «Патрологія та патристика», «Моральне богослов'я», під час написання спеціальних праць (монографій, наукових статей, дисертаційних досліджень на здобуття наукових ступенів доктора філософії та доктора наук, дипломних робіт за ОР бакалавра та магістра) з патрології та патристики, духовності або морального богослов'я. Ця праця буде також корисною під час проведення катехизацій, передшлюбних зустрічей, форумів та наукових конференцій, які стосуватимуться чесноти любові, а особливо її сучасних тлумачень у Католицькій Церкві.

Апробацію результатів дослідження здійснено під час обговорення результатів підготовки магістерських дипломних робіт на засіданнях кафедри богослов'я у 2024-2025 роках.

Структуру роботи складають перелік умовних скорочень, вступ, три розділи, вісім підрозділів, висновки, перелік використаних джерел і літератури (всього 53 позиції). Основний зміст висвітлено на 80 сторінках, загальний обсяг роботи становить 85 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЧЕСНОТА ЛЮБОВІ У СВЯТОМУ ПИСЬМІ ТА СВЯТОМУ ПЕРЕДАННІ

Перед тим, як розглядати сучасне вчення Церкви про чесноту любові, варто спершу коротко розглянути основні аспекти щодо неї у Святому Письмі та творах Отців Церкви і богословів доби схоластики. Вони є тим фундаментом, на якому вибудовується сучасне вчення. Розгляд біблійних текстів про чесноту любові та патристичних і схоластичних вчень про неї дають змогу побачити основні напрямні, за якими прямує Церква. У цьому розділі розкриваються питання біблійного та патристичного і схоластичного поглядів на чесноту любові.

1.1. Огляд чесноти любові у Святому Письмі Старого Завіту

Любов у Святому Письмі Старого Завіту є центральною чеснотою, яка пронизує всю біблійну оповідь. Книга пророка Осії відкриває нам погляд на Господа, коли Він стикається з неминучим покаранням Ізраїлю, народу, який Він глибоко любив. Ця боротьба відображає внутрішній конфлікт між справедливістю і милосердям, який знайомий кожному люблячому батьку. У тексті Ос. 11:1-4 зосереджено увагу на складних стосунках Бога зі Своїм народом і остаточному відкупленні через Його безмежну любов. Бог постає як люблячий батько, який, незважаючи на непокору своїх дітей, продовжує любити їх і прагне їхнього повернення. Ця аналогія підкреслює масштаби внутрішнього конфлікту Бога, який розривається між необхідністю покарання і бажанням пробачити ¹.

¹ Schultz J. Commentary to Hosea. 2003. P. 60-61.

Біблійна згадка про покарання непокірного сина у Второзаконні підкреслює серйозність божественної справедливості. Однак скорбота Давида через бунт Авесалома розкриває глибину батьківської любові. Давид, незважаючи на зраду сина, продовжує любити його і оплакує його загибель. Це відображає Божу любов до Ізраїлю, яка порівнюється з батьківською любов'ю до неслухняної дитини. У тексті Ос. Божа любов до Ізраїлю зображена через метафори первістка і сердечної туги за Ефраїмом. Навіть перед обличчям повстання, Боже співчуття до Ізраїлю залишається непохитним. Це нагадує батьківську любов, яка не зникає навіть у найважчих випробуваннях. Бог прагне завоювати серця Свого народу любов'ю, а не примусом, використовуючи ніжні нитки і стрічки любові, щоб притягнути їх до Себе ².

Метафоричний образ Бога, який притягує Свій народ любов'ю, ілюструє Божий намір завоювати серця любов'ю, а не примусом. Це контрастує з жорстокими методами, які використовували імперії, підкреслюючи Божий заклик до Своїх послідовників бути вільними людьми і вдячними патріотами Його Царства. Бог бажає, щоб Його народ впевнено йшов правильним шляхом, керуючись любов'ю і вдячністю, а не страхом і примусом. Божа любов проявляється через батьківську турботу, милосердя і непохитну вірність, навіть перед обличчям непокори і зради. Ця любов служить прикладом для всіх віруючих, нагадуючи про важливість милосердя, прощення і безмежної любові в наших власних життях ³.

Пс.145:20 проголошує: «Господь береже всіх, які його люблять, а нечестивих усіх погубить». Цей стих підкреслює захисну та охоронну природу Божої любові до тих, хто відповідає Йому взаємністю. Подібно до цього, Пс. 5:11 та Пс. 119:132 підкреслюють радість та захист, які виникають від пошуку притулку в Бозі та любові до Його імені. Ці уривки ілюструють, що любов до

² Schultz J. Commentary to Hosea. 2003. P. 61-62.

³ Hosea 11 – Drawn with gentle cords. URL: <https://enduringword.com/bible-commentary/hosea-11/> (дата звернення: 15.03.2025).

Бога – це не просто обов'язок, а шлях до переживання Його благодатної допомоги та захисту ⁴.

В Іс. 49:13-17 видно яскраве зображення Божої любові, що проявляється через обіцянку викуплення та відновлення Його народу. Цей уривок є оспівуванням непохитної відданості Бога Ізраїлю, що розглядається в контексті їхнього повернення з вигнання. Заклик до всього творіння – небес, землі та гір – радіти підкреслює космічний масштаб божественної любові. Тут любов не обмежується людським досвідом; вона поширюється на сферу самого творіння, що говорить про те, що викупний акт Бога має наслідки, що виходять за межі людства. Спільна радість, виражена в цих віршах, ілюструє, що Божа любов сприяє спільному святкуванню між усіма істотами, підкреслюючи взаємозв'язок творіння в контексті божественної милосердя ⁵.

Заповідь любити Бога бере свій початок у Мойсєєвому Завіті, де вона представлена як перша та всеохоплююча умова. У Вих. 20:5 та Втор. 5:10 Бог описує Себе як «Бог твій, Бог ревнивий, що караю беззаконня батьків на дітях до третього й четвертого покоління тих, хто ненавидять мене». Ця любов не є засобом для отримання Божих благ, а відповіддю на Його непохитну любов та відданість ⁶.

Текст Єр. 3:4 далі розвиває цю тему любові, зображуючи Бога як співчутливого Батька, який щиро закликає Своїх непокірних дітей повернутися до Нього. Незважаючи на постійний бунт Ізраїлю та моральні недоліки, Боже запрошення до покаяння відображає Його незмінну любов та бажання примирення. Ця метафора Бога як милосердного Батька розкриває проактивний підхід до любові – такий, що прагне відновити зруйновані стосунки, а не застосовувати покарання. Божественне звернення до потреби Ізраїлю в

⁴ Piper J. The Meanings of Love in the Bible. URL: <https://www.desiringgod.org/articles/the-meanings-of-love-in-the-bible> (дата звернення: 03.03.2025).

⁵ Matthew Henry: Commentary on Isaiah 49. URL: https://www.blueletterbible.org/Comm/mhc/Isa/Isa_049.cfm (дата звернення: 17.03.2025).

⁶ Piper J. The Meanings of Love in the Bible. URL: <https://www.desiringgod.org/articles/the-meanings-of-love-in-the-bible> (дата звернення: 03.03.2025).

керівництві та підтримці підкреслює любов як живлячу силу, яка спонукає до перетворення ⁷.

Бог прихилився до Ізраїлю не тому, що вони були численнішими за інші народи; насправді, вони були найменшими з усіх народів (Втор. 7:7). Бог також не вибрав Ізраїль через їхній моральний характер, оскільки вони були народом твердошиїм, якому бракувало праведності чи цілісності (Втор. 9:5-6; Вих. 32:9, 33:5). Натомість, Божа любов до Ізраїлю була незаслуженою любов'ю, любов'ю, яка не була зароблена чи заслугована, а була суто вираженням Божої благодаті. Незаслужена природа Божої любові ще більше підкреслюється тим фактом, що Ізраїль не був кращим за інші народи за своєю природою. Їхнє обрання як Божого обраного народу не ґрунтувалося на якійсь притаманній доброті чи бажаності, а було виключно актом Божої суверенної волі. Бог обрав Ізраїль лише тому, що любив їх (Втор. 4:37, 7:8) ⁸.

Любов, про яку заповідано у Старому Завіті, — це не робота, виконана для Бога, а щасливе та захоплене прийняття Його зобов'язання працювати для тих, хто Йому довіряє. Це видно з Пс. 37:5 та Іс. 64:4, де основна увага приділяється довірі до Бога та насолоді Його обіцянками. Цей характер відповіді людської любові до Бога додатково ілюструється в Ін. 23:11 та Пс. 116:1, де любов до Бога зображена як вдячна та віддана відповідь на Його дії. У своїх найкращих вираженнях ця любов стає всепоглинаючою пристрастю життя, як видно з Пс. 73:21-26, де псалмоспівець проголошує, що бути поруч з Богом – це Його благо, і що Бог – Його частка навіки ⁹.

У пророчих текстах Ізраїль зображено як наречена або дружину Бога, яка спочатку любила Його та слідувала за Ним, але пізніше зрадила Його, переслідуючи інших коханців, що символізують інших богів. Єр. 2:2-3 та 3:1-5 описують невірність Ізраїлю, як і Ос. 2, де Ізраїль слідує за іншими богами,

⁷ Jeremiah 3 – A word to backsliders. URL: <https://enduringword.com/bible-commentary/jeremiah-3/> (дата звернення: 18.03.2025).

⁸ Reid J. W. The love of God in biblical and Reformed theology. University of Glasgow. 2013. P. 9.

⁹ Piper J. The Meanings of Love in the Bible. URL: <https://www.desiringgod.org/articles/the-meanings-of-love-in-the-bible> (дата звернення: 03.03.2025).

незважаючи на любов Бога. Текст Єз. 16:8-43 яскраво зображує зраджену любов Бога та Його подальше покарання Ізраїлю, відображаючи чоловічі страхи та фантазії. Ця метафора подружньої невірності служить потужною ілюстрацією ідолопоклонства та непокори Ізраїлю ¹⁰.

Варто зауважити, що зображення любові Бога не обмежується метафорою чоловіка та дружини. Інші тексти підкреслюють незмінну природу любові Бога, такі як Єремія 31:3, де проголошується, що Бог любитиме Ізраїль вічно. Пророк Осія в Ос. 11:1 порівнює любов Бога до Ізраїлю з любов'ю батька до сина, підкреслюючи турботливі та співчутливі аспекти божественної любові. У Втор. любов Бога згадується як причина Його обрання Ізраїлю (Втор. 4:37, 7:8), що підкреслює завітну та вірну природу Його любові ¹¹.

Вагомим для розуміння любові у Старому Завіті є уривок Втор. 6:4-9, який окреслює суттєвий спосіб мислення, необхідний для підтримки центральної ролі Божих заповідей. Цей уривок наголошує на заповіді любити Бога, директиві, яка резонує в єврейській та християнській духовності. Любов, про яку наказано у Втор. 6:4-9, – це не просто індивідуальне почуття, а спільна відповідальність. Вона вимагає глибокої та непохитної відданості Божим вимогам, підкреслюючи важливість щирої відданості. Вона підкреслює виключне поклоніння та прославляння Господа, який визволив ізраїльтян з рабства. Цей божественний імператив формує суть цих традицій, закликаючи до непохитної вірності та обожнювання ¹².

Заклик у Втор. 6:5 любити Бога всім своїм серцем, душею та силою відображає політичне використання терміна «любов». Ця заповідь бере свій початок у договорах асирійських васалів, зокрема в договорах Асархаддона від 672 року до н. е., які закликають васалів любити та служити наступнику царя, Ашшурбаналу. У цьому контексті любов тісно пов'язана з відданістю та вірністю, що позначається єврейським терміном «хесед». Цей політичний

¹⁰ Gravett S. Love. *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*. Vol. 17. P. 5-6.

¹¹ Там само. Р. 6.

¹² Friend M. Deuteronomy 6:4-9: An Exegetical Paper. Dr. John Noble, 2015. P. 3-5.

підтекст підкреслює завітний характер стосунків Ізраїлю з Богом, де любов виражається через послух та вірність ¹³.

Старозаввітна розповідь є свідченням незмінної Божої любові та вірності до Ізраїлю. Незважаючи на їхню впертість, непокору та невірність, Бог залишається відданим Своєму заповіту та продовжує любити та обирати Ізраїль. Ця любов не є непостійною чи умовною, але стійкою та тривалою, що відображає незмінну природу та суверенну волю Бога. Крім того, Божа любов до Ізраїлю служить моделлю для людської любові та стосунків. Так само, як Божа любов є незаслуженою та ініціативною, так само людська любов повинна бути відображенням Божої благодаті та вірності. Ця любов не заробляється і не заслуговується, а дається вільно, прагнучи благополуччя та процвітання інших. Це любов віддана та непохитна, яка триває, незважаючи на недосконалість та невдачі її об'єкта ¹⁴.

Заповіді, представлені в Лев. 19:18, ще більше поглиблюють розуміння любові як чесноти. Цей уривок починається із заборони помсти чи затаювання образи, закликаючи людей утримуватися від помсти за завдані кривди. Ця настанова виходить за межі простого легалізму, заглиблюючись у сферу міжособистісних стосунків та розвитку доброчесного серця. Богослов Леон Хаятт зазначає, що Бог наказав ізраїльтянам не лише утримуватися від помсти, але й уникати затаювання образи у своїх серцях. Ця любов розглядається як сила, яка спонукає людей прагнути примирення, а не відплати ¹⁵.

Термін «ближній» спочатку стосувався співвітчизників-ізраїльтян, але сфера любові не обмежувалася спорідненістю чи національністю. Лев. 19:34 поширює цю любов на «чужинця», неізраїльтянина, відображаючи власну любов Бога до прихोждька (Втор. 10:18-19). Ця любов коріниться в характері та діях Бога, є відповіддю на Його любов та відображенням Його святості (Лев. 19:2). Це любов, яка долає кордони та межі, відображаючи вселенську турботу Бога (Бут.

¹³ Gravett S. Love. *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*. Vol. 17. P. 6.

¹⁴ Reid J. W. The love of God in biblical and Reformed theology. University of Glasgow. 2013. P. 9-10.

¹⁵ Precept Austin. Leviticus 19 Commentary. P. 30-31.

12:2-3; Йон. 4:2). Ця любов стосується не лише зовнішніх вчинків, а й внутрішнього ставлення. Вона забороняє ненависть, помсту та образи (Лев 19:17-18), заохочуючи щирі турботи про інших. Це любов, яка прагне щастя та благополуччя інших, як видно з текстів про любов до себе (Прип. 19:8; 1 Сам 18:1, 20:17) ¹⁶.

Божі любов до Ізраїлю характеризується глибокою відданістю. Це любов виняткова та ревнива, яка вимагає виключної відданості та вірності Ізраїлю (Вих. 20:5; Втор. 6:14-15). Бог не ділиться Своїм народом з жодним іншим богом, що відображає сильну та особисту природу Його любові. Ця любов не просто емоційна, але проявляється в конкретних діях Бога та непохитній вірності Ізраїлю ¹⁷.

Старий Завіт також наказує любити ворогів, відображаючи терплячу, прощальну любов Бога до Його часто непокірного народу (Вихід 34:6-7). Ця любов до ворога проявляється в практичних актах доброти (Вих. 23:4-5; Прип. 24:17, 25:21), але вона не без застережень. Політичний та історичний контекст стародавнього Ізраїлю, де Божі цілі часто виконувалися через Його народ, іноді призводив до дій, які не можна назвати любов'ю до ворогів (Втор. 20:18; Іс. 23:10) ¹⁸.

Більше того, псалмопівець висловлюють ненависть до Божих ворогів, сильну відразу до їхньої злої волі та непокору Богові (Пс. 139:19-22). Однак ця ненависть не обов'язково перетворюється на помсту, оскільки псалмистів часто залишають відплату Богові та доброзичливо ставляться до цих ненависних (Псалом 109:4-5, 35:1, 12-14). Цю ненависть можна розглядати як узгодження з власною ненавистю Бога до злочинців або визнання їхнього невинного стану. Окрім цих релігійних вимірів, Старий Завіт оспівує любов у різних людських стосунках. Він ілюструє любов між членами сім'ї (Буття 22:2; Приповісті 13:24), подружжям (Суддів 14:16; Еклезіаста 9:9), коханцями (1 Самуїла 18:20), рабами

¹⁶ Piper J. The Meanings of Love in the Bible. URL: <https://www.desiringgod.org/articles/the-meanings-of-love-in-the-bible> (дата звернення: 03.03.2025).

¹⁷ Reid J. W. The love of God in biblical and Reformed theology. University of Glasgow. 2013. P. 19-20.

¹⁸ Sherwin M. On Love and Virtue: Theological Essays. Steubenville, Ohio: Emmaus academic. 2018. P. XV.

та господарями (Вихід 21:5), друзями (1 Самуїла 18:1; Приповісті 17:17) і навіть між народом та його героєм (1 Самуїла 18:28). Пісня над піснями з її яскравими та чудовими виразами любові виділяється в цьому оспівуванні ¹⁹.

Отже, огляд чесноти любові у Святому Письмі Старого Завіту свідчить про її центральне місце у стосунках між Богом і людиною. Любов постає не лише як емоція, а як фундаментальна сила, яка формує завітні взаємини, спонукаючи до вірності, послуху і взаємної відданості. Образи Божої любові, розкриті через постать люблячого батька (Ос. 11:1-4), милосердного чоловіка (Ос. 2; Єз. 16) і вірного Визволителя (Іс. 49), демонструють її глибину, сталість і жертвенний характер. Старозавітні тексти підкреслюють, що Божа любов є основою вибору Ізраїлю та Його постійного прагнення до відновлення порушених стосунків. Одночасно любов стає зразком для взаємин між людьми: заклик до любові ближнього (Лев. 19:18) і навіть чужинця (Лев. 19:34) свідчить про вселенський характер цієї чесноти. Старий Завіт наголошує на відповідальній природі любові: вона проявляється у вірності, послуху та шануванні Бога всім серцем, душею і силою (Втор. 6:5). Вона не є виключно почуттям, а активною відповіддю на Божу ініціативу, що вимагає дій, відданості та довіри. Божа любов закликає людину до праведного життя, прощення, милосердя і глибокої відданості. Отже, чеснота любові у Старому Завіті розкривається як життєдайна сила, що поєднує Божу милість і справедливість, божественне прощення і людську відповідь, створюючи основу для завітних відносин і морального життя Божого народу.

1.2. Аналіз чесноти любові у Святому Письмі Нового Завіту

У Новому Завіті чеснота любові підноситься до глибокої та центральної теми, спираючись на основи, закладені в Старому Завіті. Апостол Павло у своєму гімні про любов (1 Кор. 12:31-14:1) любові починає з двох ключових якостей –

¹⁹ Piper J. The Meanings of Love in the Bible. URL: <https://www.desiringgod.org/articles/the-meanings-of-love-in-the-bible> (дата звернення: 03.03.2025).

терпіння та доброти. Терпіння, або довготерпіння, – це термін, який часто використовується в Старому Завіті для опису Божої стриманості у виконанні суду, демонстрації божественної поблажливості в очікуванні людського покаяння. Павло відображає це розуміння в Рим. 9:22, де він пов'язує терпіння з Божою добротою та благодаттю, якими, які ведуть людей до покаяння. Терпіння в цьому контексті – це не просто пасивна витривалість, а активне відображення Божого характеру, навмисне утримання від суду, щоб дати простір для покаяння та зростання ²⁰.

Доброта, з іншого боку, є активним вираженням любові. Грецький термін «chrēstotēs», що використовується, означає доброзичливість та навмисний рух до добра. На відміну від терпіння, яке є пасивним за своєю природою, доброта – це любов у дії, відчутна демонстрація турботи та турботи про інших. Це проактивна чеснота, яка прагне благополуччя інших, відображаючи власну Божу доброту до людства (Еф. 2:7). Аргумент апостола Павла підкреслює, що духовна зрілість вимірюється не дарами, знаннями чи жертвами, а любов'ю. Справжньою ознакою християнського зростання є не те, скільки людина знає чи робить, а те, наскільки глибоко вона любить. Це узгоджується з вченням Ісуса Христа про те, що найбільші заповіді – любити Бога та любити ближнього свого (Мт. 22:37-39). Без любові всі інші види діяльності в християнському житті втрачають своє справжнє значення ²¹.

Ця любов – це не просто емоційна прихильність, а відданість дії, безкорислива турбота про інших, яка відображає Божу любов. Це любов терпляча та добра, яка не заздрить і не хвастощить, яка не є зарозумілою чи грубою (1 Кор. 13:4-5). Це любов, яка все зносить, вірить у все, сподівається всього, все терпить (1 Кор. 13:7). Більше того, ця любов не обмежується лише одновірцями, а поширюється на всіх, навіть на ворогів. Ісусова заповідь любити своїх ворогів (Мт. 5:44) перегукується зі старозавітними вченнями, але йде ще

²⁰ Morton R. Gifts in the Context of Love: Reflections on 1 Corinthians 13. *Ashland Theological Journal*, Vol. 31. 1999. P. 15.

²¹ Там сам. P. 15-16.

далі, закликаючи до радикальної любові, яка відображає безмежну доброту Бога (Мт. 5:45). У Новому Завіті любов також тісно пов'язана з концепцією «агапе», безкорисливої, жертвовної любові, яка прагне добра інших понад власне. Ця любов проілюстрована в жертві Ісуса на хресті, найвищому акті любові, який демонструє глибину та широту Божої любові до людства (Ів. 3:16; Рим. 5:8) ²².

Новий Завіт представляє чесноту любові не просто як одну з багатьох християнських чеснот, а як саму основу християнського життя. У 1 Кор. 13:4–8, тобто у центрі гімну любові, апостол народів зображує любов з яскравими та динамічними якостями: вона терпляча, добра, смиренна, прощаюча та витривала. Він завершує потужним твердженням: «Любов ніколи не переминає». Це твердження не лише підносить любов над усіма духовними дарами, але й закріплює її як вічну реальність, яка перевершує всі тимчасові явища ²³.

Початок гімну (1 Кор. 13:1–3) містить глибоке богословське розуміння. Павло стверджує, що використання духовних дарів – пророцтва, мов, чудодійної сили – зрештою безглуздо без любові. Це передбачає слова Ісуса Христа в Мт. 7:22–23, де Він попереджає, що не кожен, хто чинить могутні діла Його ім'ям, увійде в Царство Небесне, а лише той, хто справді знає Його. Таким чином, Новий Завіт наголошує, що зовнішні ознаки духовності можуть бути оманливими, якщо вони не вкорінені в справжніх стосунках любові з Богом ²⁴.

Більше того, вчення Павла про любов бездоганно узгоджується з суттєвою природою Самого Бога. У 1 Ів. 4:8 це проголошено просто, але глибоко: «Бог є любов». Це ототожнення означає, що любов – це не просто одна з властивостей серед інших, а сама сутність Бога. Отже, будь-які людські зусилля щодо єдності, спільноти чи духовного досягнення, які не пронизані божественною любов'ю, зрештою марні. Любов – це життєва сила, яка об'єднує християнську спільноту та відображає божественну природу в людських стосунках ²⁵.

²² Nelson T. Exegetical Guide 1 Corinthians 13:1-8. 2018. P. 31-32.

²³ Hoeck A. Agápē, Touchstone of Saint Paul's Ecclesiology: Revisiting 1 Corinthians 11:17-22.33-34; 13:1-8.13. *Scripta fulgentina*, Vol. 32, № 63-64. 2022. P. 57.

²⁴ Nothing Matters Without Love – 1 Corinthians 13. 2016. P. 3.

²⁵ Nelson T. Exegetical Guide 1 Corinthians 13:1-8. 2018. P. 29.

У 1 Кор. 13:9-10 апостол Павло вводить концепцію часткового розуміння проти повного знання, підкреслюючи перехідний характер людського досвіду стосовно божественного одкровення. Термін «досконалий» означає не просто вищий стан, а кульмінацію викупного задуму Бога. Ця есхатологічна напруга говорить про те, що хоча віруючі зараз відчувають любов і духовні дари, це підготовчі етапи, що ведуть до повнішого розуміння Божої природи, коли Христос буде повністю явлений. Таким чином, любов зображується як вічна чеснота, яка перевершує тимчасові прояви духовності, закликаючи християн розвивати те, що триває і після нинішнього віку ²⁶.

Твердження апостола Павла про те, що наші нинішні знання не помилкові, а радше неповні, узгоджується з метафорою вчителя, який використовує діаграми для пояснення складних понять. Так само духовні дари служать інструментами для досягнення божественних істин, проте вони стануть застарілими, коли віруючі зіткнуться з повнотою Бога. Ця перспектива спонукає до переоцінки пріоритетів у вірі, підкреслюючи, що любов має бути кінцевою метою, перевершуючи привабливість чудесних дарів чи знання ²⁷.

Метафори, які використовує апостол Павло, додатково ілюструють цей перехід від часткового до повного. У 1 Кор. 13:11 він протиставляє дитячі міркування зрілому розумінню, критикуючи коринтянську фіксацію на вражаючих духовних дарах, зокрема на говорінні іншими мовами. Ця фіксація відображає духовну незрілість, надаючи пріоритет зовнішнім проявам над глибшою сутністю віри. У 1 Кор. 13:12 образ бачення «у дзеркалі» проти «обличчя в обличчя» підкреслює різницю між обмеженим сприйняттям та ясністю божественного одкровення, яке чекає на віруючих ²⁸.

У 1 Ів. 4:7-8 апостол Іван підкреслює глибокий зв'язок між любов'ю та пізнанням Бога. Цей уривок підкреслює, що пізнання Бога – це більше, ніж

²⁶ Morton R. Gifts in the Context of Love: Reflections on 1 Corinthians 13. *Ashland Theological Journal*, Vol. 31. 1999. P. 17-18.

²⁷ Gerber J. The Greatest of These is Love (1 Cor. 13:8–13). 2021. P. 3-4.

²⁸ Morton R. Gifts in the Context of Love: Reflections on 1 Corinthians 13. *Ashland Theological Journal*, Vol. 31. 1999. P. 18-19.

інтелектуальна згода чи релігійний ритуал; це досвідне знання, яке перетворює серце та спонукає любити так, як любить Бог. Справжнє пізнання Бога підтверджується життям у любові. Апостол Іван стверджує, що якщо людина справді народжена від Бога, вона прагнучиме любити так, як любить Бог. І навпаки, брак любові до одновірців є яскравим показником того, що людина по-справжньому не пережила нового народження і не знає Бога близько. Ця любов не є необов'язковою, а необхідною, бо вона є самою сутністю Бога та ознакою справжнього учнівства ²⁹.

Одним із найважливіших уривків, що пояснюють благословення, даровані людству через виправдання, а також описують чесноту любові, є Рим. 5:1-11. Цей текст – не просто абстрактне доктринальне викладення, а яскраве зображення відчутних благословень, дарованих тим, хто виправданий перед Богом через віру в Ісуса Христа. Фраза «любов Бога» в Рим. 5:5 є глибоко значущою богословською концепцією ³⁰.

З лінгвістичної точки зору, грецька фраза «*hē agapē tou Theou*» може мати два значення: її можна тлумачити як суб'єктивний родовий відмінок («Божа любов до нас») або як об'єктивний родовий відмінок («наша любов до Бога»). Обидва тлумачення засвідчені в різних біблійних уривках. Наприклад, в Лк. 11:42 та Ів. 5:42 фраза чітко вказує на людську любов, спрямовану до Бога, тоді як у 1 Ів. 4:9 вона безпомилково позначає Божу любов, спрямовану до нас. Ця неоднозначність вимагає, щоб тлумачення керувалося переважно контекстом, а не лише граматичною структурою ³¹.

Апостол Іван наголошує на важливості любові в християнському учнівстві в 1 Ів. 3:14. Цей уривок підкреслює, що любов до одновірців є вірною ознакою духовного життя та критичним маркером справжньої віри. Без любові людина залишається в стані духовної смерті, відірваною від життєдайної сили Бога. Більше того, сам Ісус Христос підкреслює значення любові як відмінної ознаки

²⁹ Cantrell P. E. Fulfilling the law of Christ: A study on Biblical love. 2007. P. 6.

³⁰ Morton R. Gifts in the Context of Love: Reflections on 1 Corinthians 13. *Ashland Theological Journal*, Vol. 31. 1999. P. 20.

³¹ McPhee H. Romans 5:1-11: The Certainty of Final Salvation Justification & Reconciliation. 2024. P. 2.

Своїх учнів. В Ів. 13:35 є твердження, яке підкреслює, що любов є найвищим доказом учнівства, який перевершує всі інші показники. Саме любов підтверджує твердження людини про наслідування Ісуса, роблячи його видимим і відчутним для світу ³².

У ширшому контексті Рим. 5:1-11 любов Бога представлена як основоположний мотив Його викупних дій. Божа любов проявляється в жертвній смерті Христа, який помер за нечестивих (Рим. 5:6-8). Ця любов не залежить від людської гідності, а є вираженням божественної благодаті та милосердя. Це любов, яка ініціює та підтримує процес виправдання, примирення та освячення. Більше того, ця любов не статична, а динамічна, активно діє в житті віруючих. У Рим. 5:5 сказано, що «любов Божа вилилася в серця наші Святим Духом, даним нам». Це вилив любові є перетворюючим досвідом, який дозволяє віруючим любити Бога у відповідь і любити інших, як самих себе. Саме Святий Дух сприяє цій взаємній любові, даючи людям можливість відповісти на Божу початкову любов ³³.

Любов Бога, як зображено в Новому Завіті, також характеризується своєю інклюзивністю. Вона долає етнічні, соціальні та культурні кордони, охоплюючи все людство. Ця інклюзивність очевидна в заповіді Ісуса любити ворогів своїх (Матвія 5:44), яка перегукується зі старозавітними вченнями, але йде далі, закликаючи до радикальної любові, яка відображає нерозбірливу Божу доброту (Матвія 5:45). Ця любов не обмежується лише одновірцями, а поширюється на всіх, відображаючи вселенську турботу Бога ³⁴.

Новий Завіт представляє глибоке та трансформаційне бачення любові, зосереджене не на людській прихильності до Бога, а на непохитній Божій любові до людства. Ця відмінність є вирішальною, особливо в таких уривках, як Рим. 5:5, де апостол Павло наголошує, що «любов Божа вилилася в наші серця через Святого Духа». Тут любов — це не людське досягнення, а божественний

³² Cantrell P. E. Fulfilling the law of Christ: A study on Biblical love. 2007. P. 6-7.

³³ Calvin J. Commentary on Romans. P. 162.

³⁴ McPhee H. Romans 5:1-11: The Certainty of Final Salvation Justification & Reconciliation. 2024. P. 2-3.

дар, що ґрунтується на Божій ініціативі. Людська любов часто суперечлива та обумовлена заслугами, тоді як божественна любов є непохитною, безумовною та вічною. Це відповідає основному посланню Івана 3:16: Божа любов діє першою, пропонуючи спасіння незалежно від людської гідності ³⁵.

Божа любов, за словами Павла, — це не абстрактне поняття, а відчутна реальність, що переживається через присутність Святого Духа.. Ця любов стає основою християнської впевненості – не нагородою за людські зусилля, а даром благодаті, який закріплює віруючих в обіцянці спасіння. Рим. 5:1–11 ще більше розвиває цю богословську основу. Хоча людська любов часто реагує на те, що викликає захоплення або заслуговує на це, божественна любов є проактивною, простягаючи руку до людства саме в його грішному, негідному стані ³⁶.

Ця проактивна божественна любов різко контрастує з людською гріховністю. Опис Павлом людства як «грішників» не є випадковим; він вказує на стан глибокої моральної та духовної бідності, що резонує з описами в Івана 9:31 та Луки 7:37. Таким чином, Божа ініціатива підкреслює радикальну природу благодаті – любові, запропонованої тим, хто абсолютно нездатний її заслужити. Крім того, 1 Івана 3:16 відображає цю тему, визначаючи найвищий вияв любові в жертвній смерті Христа. Любов, у новозавітному баченні, не сентиментальна, а самовіддача та викуплення. Вона передбачає дороговартісні дії, спрямовані на благо іншого, навіть за великі особисті втрати ³⁷.

Людська любов часто є взаємною та умовною, керованою емоціями, знайомством та особистою вигодою. Природно любити тих, хто любить нас, як це видно в сімейних стосунках та дружбі. Ця любов є важливою та цінною, але вона обмежена за обсягом та глибиною. Вона, як правило, є ексклюзивною, надаючи перевагу тим, хто схожий на нас або хто добре до нас ставиться. Однак Ісус закликає Своїх послідовників любити поза цими природними межами, любити навіть тих, хто ненавидить, переслідує або злобно використовує нас

³⁵ Romans 5:1-11. *International Sunday School Lesson*. 2016. P. 3-4.

³⁶ McPhee H. Romans 5:1-11: The Certainty of Final Salvation Justification & Reconciliation. 2024. P. 3.

³⁷ Calvin J. Commentary on Romans. P. 166-167.

(Мт. 5:43-45). Цей заклик любити своїх ворогів є радикальним відходом від людських схильностей і глибоким свідченням перетворюючої сили божественної любові ³⁸.

Варто зауважити, що текст Рим. 8:35-39 узагальнює непохитну природу Божої любові, стверджуючи, що жодна зовнішня сила не може відокремити віруючих від цієї божественної прихильності. Цей уривок поглиблює богословське розуміння любові, підкреслюючи її сталість і силу перед обличчям життєвих випробувань. Слова апостола Павла: «Бо я певний» відображають глибоку впевненість у непохитності Божої любові. Ця впевненість не є просто особистою; вона служить богословським якорем для всіх віруючих, стверджуючи їхній виправданий стан і праведність, незважаючи на мирські виклики ³⁹.

Крім того, Рим. 8:31-32 наголошує, що у світлі такої глибокої жертви жодна зовнішня сила – чи то духовна, чи матеріальна – не може перешкодити Божим намірам щодо Його народу. Це переконання сприяє стабільному та плідному життю, що корениться в впевненості, що незмінна Божа любов гарантує як вічне спасіння, так і необхідні засоби для вірного життя в теперішньому часі. Послання Павла чітке: з Богом на нашому боці немає законного опору, а Його обіцянки залишаються непомильними ⁴⁰.

Найглибший приклад Божої любові видно в тому, що Свого Сина, Ісуса Христа, він віддав на смерть за грішне людство (Ів. 15:13). Цей акт любові не є відповіддю на людську гідність чи доброту, а ініціативою, здійсненою, коли ми ще були грішниками (Рим. 5:6-8). Це любов, яка прагне благополуччя та спасіння всіх, незалежно від їхнього морального стану. Ця любов є найвищим аргументом небес, переконливою демонстрацією Божого бажання спасти людство. Контраст між людською любов'ю та божественною любов'ю ще більше підкреслюється в якості та масштабі любові. Людська любов часто обмежена та непостійна,

³⁸ Cantrell P. E. Fulfilling the law of Christ: A study on Biblical love. 2007. P. 8.

³⁹ Exegetical Analysis: Romans 8:31-39. 2024. P. 5.

⁴⁰ Horrocks T. The God Who's For Us: An Exegesis of Romans 8:31-39. *The Literature and History of the New Testament II*, 2015. P. 9-10.

підлягає змінам залежно від обставин чи емоцій. Божественна любов, однак, непохитна, тривала та незмінна. Це любов, яка прощає, викупляє та перетворює, пропонуючи надію та відновлення всім, хто її приймає ⁴¹.

Жертвенна природа Божої любові додатково підкреслюється в Посланні до Римлян 8:32: «Він власного Сина свого не пощадив, а видав його за всіх нас, – як же разом із ним не подарує нам усього» Цей уривок підкреслює самовіддану природу Божої любові, яка не лише спасає, але й дає віруючим силу жити переможно. Ця сила очевидна в Посланні до Рим. 8:35-37, де апостол Павло стверджує, що любов Христа перемагає всі форми негараздів. Новий Завіт вводить концепцію агапе, безкорисливої, жертвовної любові, яка прагне добра інших понад власне. Ця любов – це не просто емоційна прихильність, а відданість дії, безкорислива турбота про інших, яка відображає Божу любов. Це любов, яка долає межі та ворожнечу, пропонуючи надію та примирення всьому людству ⁴².

Як видно із послань апостолів Павла та Івана, Божа любов – це не просто абстрактне поняття, а відчутна реальність, яку віруючі покликані наслідувати. Заповідь Ісуса любити своїх ворогів – це заклик відображати Божу любов у нашому житті, любити так, як любить Він. Ця любов не є неонов'язковою, а необхідною, ознакою справжнього учнівства та свідченням перетворюючої сили Євангелія. Чеснота любові в цих текстах представляє глибокий контраст між людською любов'ю та божественною любов'ю. Людська любов часто є взаємною, умовною та обмеженою, тоді як божественна любов є безумовною, жертвовною та всеохоплюючою. Цей контраст спонукає віруючих вийти за межі природних почуттів та прийняти вищу, більш жертвовну форму любові. Це любов, яка прощає, викупляє та перетворює, пропонуючи надію та відновлення всім, хто її приймає ⁴³.

⁴¹ Cantrell P. E. Fulfilling the law of Christ: A study on Biblical love. 2007. P. 8.

⁴² Maartens P. J. The vindication of the righteous in Romans 8:31-39: Inference and relevance. *HTS*, Vol. 51, № 4. 1995. P. 1074-1075.

⁴³ Cantrell P. E. Fulfilling the law of Christ: A study on Biblical love. 2007. P. 8.

Отже, чеснота любові, згідно з Новим Завітом, є не лише важливою християнською чеснотою, а фундаментом усього духовного життя. У своїх численних писаннях апостоли Павло та Іван неодноразово підкреслюють, що без любові жодні дари, знання чи навіть жертовність не мають справжньої цінності. Любов розглядається як вияв глибокого богопізнання (1 Ів. 4:7–8), а її присутність у житті віруючого є ознакою істинної віри та оновленого серця. Павло у 1 Кор. 13 не просто описує любов як чесноту, а надає їй пріоритет над усіма іншими дарами та формами служіння, оскільки лише вона є вічною, досконалою і незамінною. Особливе значення має те, що любов в Новому Завіті представлена як активна сила: терпляча, добра, прощаюча, жертвна. Її прикладом є саме життя та смерть Ісуса Христа, у якому любов проявилася у найвищій формі – у жертві за грішників (Рим. 5:6–8; Ів. 3:16). Божественна любов – «агапе» – є ініціативною, безумовною і всеохопною: вона не чекає на гідність, а діє навіть до ворогів (Мт. 5:44–45). Отже, у світлі Нового Завіту, любов – це не лише моральна вимога чи емоційний стан, а богословська реальність, що відображає саму природу Бога. Вона є критерієм духовної зрілості, справжнього учнівства та джерелом єдності в Церкві. Саме любов є постійною основою християнського життя, яка не минає та триває у вічності (1 Кор. 13:8).

1.3. Чеснота любові у вченні Отців Церкви та доби схоластики

Варто вказати, що розрізнення Орігена між небесною та земною любов'ю було вкорінене в двох оповідях про створення світу в книзі Буття. Духовна людяність, створена «за образом і подобою Божою» (Бут. 1:26), контрастує з плотською людяністю, «створеною з земного осаду» (Бут. 2:7). Це відповідало уявленню Павла про внутрішню та зовнішню людину, або дух і плоть. Теорія Орігена про «духовні почуття душі» пов'язувала сфери тіла та душі за

допомогою омонімів – термінів, що описують як тілесні почуття, так і рухи душі ⁴⁴.

Потрібно звернути увагу на те, що чесноти у посланнях Нового Завіту, такі як ті, що знаходяться в Гал. 5:22, Кол. 3:14 та 2 Пет. 1:7, є дослідницькими та різноманітними, часто ставлячи любов на провідне місце. Ці списки окреслюють генезис та розвиток чесноти від зародження до зрілості, підкреслюючи роль любові як об'єднуючого фактора. Отці Церкви, включаючи святого Івана Золотоустого, наголошували на любові як на «золотому ланцюгу», який пов'язує чесноти в єдине ціле. Він зараховує любов насамперед до дії Святого Духа, розглядаючи її як втручання, яке змінює поведінку, не змінюючи основного характеру. Однак любов не є однією з диференційованих харизм (духовних дарів); це «вищий шлях» (1 Кор. 12:31) та універсальний дар, дарований Духом. ⁴⁵.

Григорій Ніський, під впливом Орігена та повторюючи слова своєї сестри Макрини, переорієнтовує дискусію про пристрасті, стверджуючи їхню здатність бути «допоміжними в досягненні чесноти». Пристрасті душі не є за своєю суттю гріховними чи безладними; Натомість, вони кореняться в прагненні до Добра, глибокому онтологічному потягу до Бога. В основі цього прагнення лежить «схильність любові», спрямованість, яка формує душу, щоб вона подібна до божественної. У цьому світлі бажання, коли воно правильно спрямоване, не протистоїть чесноті, а стає її двигуном. Псевдо-Діонісій поглиблює цю містичну традицію, прирівнюючи ерос до агапе, посиляючись на біблійні приклади, де любов виходить за межі категорій людської прихильності ⁴⁶.

Ця містична теологія любові досягає подальшої кристалізації у Максима Сповідника. Для нього людське бажання, одного разу спокутуване, стає благословенною пристрастю, що зв'язує розум з божественними реаліями та переконує його віддавати перевагу вічному над тимчасовим. Любов тут вже не є

⁴⁴ Gravett S. Love. Encyclopedia of the Bible and Its Reception. Vol. 17. P. 31.

⁴⁵ Batho D. Faith, Hope, and Love as Virtues in the Theological Tradition. 2016. P. 12-13.

⁴⁶ Gravett S. Love. Encyclopedia of the Bible and Its Reception. Vol. 17. P. 32.

просто етичним зобов'язанням; це трансформаційна сила, яка перебудовує саму структуру пізнання та сприйняття. У Симеона Нового Богослова любов стає не лише засобом божественного єднання, але й способом божественного одкровення. Любов – це Дух, вогонь, хмара та світло – вона перевершує концептуальне знання та наповнює душу божественним теплом (Лк. 24:32). У Симеона Нового Богослова вся християнська містична традиція досягає кульмінації у баченні любові як самої атмосфери божественно-людського спілкування ⁴⁷.

Щоб любов була правильно впорядкованою, стверджує святий Августин, вона повинна мати свій належний об'єкт. Це передбачає розуміння різниці між використанням і насолодою. У «*De doctrina Christiana*» він пояснює, що насолоджуватися чимось означає міцно триматися за це в любові заради неї самої. Ця насолода призначена для того, що зрештою гідне любові, а саме для Бога. З іншого боку, використовувати щось означає застосовувати це з метою отримання того, що любиш, за умови, що це те, що слід любити. Неправильне використання, або зловживання, відбувається, коли щось використовується з метою, відмінною від отримання того, що справді гідне любові ⁴⁸.

Святий Августин наголошував, що любов до себе не є опущеною, а є невід'ємним компонентом любові до Бога та інших. Він стверджує, що людина повинна любити себе не лише заради себе, але й заради Бога, який є кінцевим об'єктом любові. Ця перспектива зміщує фокус любові до себе з простого егоїзму на глибше, глибше усвідомлення своєї цінності стосовно Бога. Святий Августин писав, що люди повинні любити себе не лише заради себе, але й заради Того, хто є найсправедливішим об'єктом вашої любові. Це твердження підкреслює ідею про те, що справжня любов до себе корениться в любові до Бога та є виразом шанування божественного. Більше того, він стверджує, що той, хто любить Бога,

⁴⁷ Gravett S. Love. Encyclopedia of the Bible and Its Reception. Vol. 17. P. 32-33.

⁴⁸ Batho D. Faith, Hope, and Love as Virtues in the Theological Tradition. 2016. P. 8.

не може не любити себе. Він стверджує, що належна любов до себе настільки важлива, що невіддільна від любові до Бога ⁴⁹.

Правильно впорядкована любов означає, що люди повинні спрямовувати свою головну прихильність та відданість до Бога. Ця любов до Бога повинна формувати та керувати всіма іншими видами любові та діями. Наприклад, любов до ближнього є вираженням правильно впорядкованої любові, оскільки вона вкорінена в любові до Бога. Любячи та служачи іншим, люди використовують свої стосунки та дії, щоб наблизитися до Бога та відображати Його любов у світі. Більше того, правильно впорядкована любов передбачає уникнення любові до речей, які не гідні найвищої відданості. Це включає уникнення ідолопоклонства, яке є неправильним зосередженням найвищої любові на створених речах, а не на Богові. Це також включає уникнення гріховних бажань та дій, які відволікають від любові до Бога або суперечать їй ⁵⁰.

Святий Августин стверджує, що кардинальні чесноти є проявами любові, кожна з яких відповідає різним рухам або виразам любові. Поміркованість, для Августина, – це любов, яка повністю та нетлінно зберігає себе для Бога. Це чеснота, яка помірковує бажання та пристрасті, забезпечуючи їх спрямованість до Бога, а не до мирських задовольень. Мужність, або стійкість, – це любов, яка охоче зносить усе заради Бога. Саме чеснота дозволяє людям стійко переносити труднощі та зустрічати негаразди, мотивовані любов'ю до Бога ⁵¹.

Як наполягає Августин, ми не гідні любові через якісь заслуги чи якості, які ми маємо. Швидше, ми гідні любові, тому що Бог вирішує любити нас. Ця божественна агапе, абсолютно незаслужена та безумовна, переосмислює основу, на якій ми розуміємо, що інші гідні любові. Коли ця божественна логіка стає основою нашої любові до інших, вона розриває зв'язок між любов'ю та особистою вигодою. Інших більше не люблять, тому що вони відображають нас або служать нашим інтересам, а тому, що їх любить Бог. Це, на думку Августина,

⁴⁹ Brady B. V. Love and Recent Developments in Moral theology. Journal of Moral Theology, Vol. 1, №. 2. 2012. P. 170.

⁵⁰ Batho D. Faith, Hope, and Love as Virtues in the Theological Tradition. 2016. P. 8.

⁵¹ Arthur J. A christian education in the virtues: character formation and human flourishing. Routlage, 2021. P. 33-34.

справжня форма любові до ближнього. З цього випливає, що любов до Бога дозволяє нам любити інших незалежно від наших турбот. Така любов не залежить від того, що інші можуть нам запропонувати, і не є підкріпленням нашого еґо чи ідентичності. Швидше за все, вона відображає божественну любов у своїй безкорисливості та неупередженості ⁵².

Тертулліан у своїй апологетичній кампанії проти критиків християнства виділяв любов як визначальну рису християнської спільноти. Він вказував на мучеників як втілення любові до Бога, які подолали страх страждань і вдосконалилися в любові, яка проганяє страх (1 Ів. 4:18). Кипріан Карфагенський прагнув реалізувати єдність та чистоту церкви через любов під час гонінь та розколів середини III століття. Він наголошував на заклику Святого Письма терпіти одне одного в любові (Еф. 4:2) і нагадав громаді, що навіть мучеництво нічого не дає без любові (1 Кор. 13:3). Він розглядав подвійну заповідь Ісуса про любов до Бога та ближнього (Мт. 22:37-40) як урок єдності, зосереджуючи весь закон і пророків у двох заповідях ⁵³.

Любов – це чеснота, яка мотивує всі інші чесноти в думках Томи Аквінського. Вона є рушійною силою моральних дій та прагнення до спільного блага. Тома Аквінський стверджує, що ми можемо по-справжньому процвітати як особистості лише в контексті стосунків та спільноти. Телос, або кінцева мета, людського життя включає як індивідуальний, так і суспільний виміри. Це реалізується через спільні проекти, спільну діяльність та близькі стосунки, такі як любов до батьків, дітей, подружжя та друзів. Ці стосунки мають внутрішню цінність і сприяють загальному благу, яке, у свою чергу, підтримує індивідуальний розвиток ⁵⁴.

Святий Ієронім у своєму коментарі до Послання до Галатів зазначає, що хоча Декалог можна розуміти як всеохопний набір моральних принципів, інші давні закони, такі як закони жертвопринесення, закони про їжу та календар свят,

⁵² Batho D. Faith, Hope, and Love as Virtues in the Theological Tradition. 2016. P. 9-10.

⁵³ Gravett S. Love. Encyclopedia of the Bible and Its Reception. Vol. 17. P. 33-34.

⁵⁴ Arthur J. A christian education in the virtues: character formation and human flourishing. Routlage, 2021. P. 52.

потребують іншого тлумачення. Ці закони – це не просто моральні заповіді, а пророчі символи, що вказують на глибшу духовну реальність. Вони здійснюються в історичному прояві любові, яка реалізується в повноті часу через життя, смерть і воскресіння Ісуса Христа ⁵⁵.

Максим Сповідник стверджує, що любов зводить усі конкретні заповіді до їхньої універсальної причини. Це означає, що любов є основоположним принципом, який лежить в основі та інтегрує всі окремі заповіді. Жодна окрема заповідь, якою б важливою вона не була, не може охопити повноту закону. Натомість любов служить об'єднуючим принципом, який забезпечує обґрунтування та мету всіх заповідей. Таке розуміння любові як всеохоплюючої заповіді узгоджується з ширшою християнською етикою, яка розглядає любов як виконання закону (Рим. 13:10). У Середньовіччі Роберт Гроссетесте далі розвинув це розуміння, представивши моральний обов'язок як дерево. У його викладі головним стовбуром цього дерева є заповідь любові, з якої виходять десять головних гілок, що представляють Декалог. З цих гілок ростуть численні гілочки, що символізують різні конкретні заповіді та моральні зобов'язання. Ця метафора ілюструє, як любов служить основоположним та інтегруючим принципом, який породжує та підтримує всі інші заповіді ⁵⁶.

Як у святого Августина, так і у святого Томи Аквінського любов до себе не є гріховною за своєю суттю. Швидше, це природна схильність, що корениться в благі власного буття, створеного Богом. Для Аквінського любов починається з себе, але не егоїстично. У «Сумі теології» він пише, що любов до себе є основою будь-якої любові. Найважливіше не придушувати цю любов, а очищати та підносити її — переходити від інстинкту виживання та комфорту до вищої форми любові, яка прагне справжнього блага не лише для себе, а й для інших. Так само акцент святого Августина на «ordo amoris» (правильному порядку любові) говорить про те, що любов до себе, коли вона правильно впорядкована

⁵⁵ O'Donovan O. Love in Christian Ethics. St Andrews Encyclopaedia of Theology. 2024. P. 11.

⁵⁶ Там сам. P. 10-11.

під впливом любові до Бога, не лише допустима, але й необхідна для морального розвитку ⁵⁷.

Варто зауважити, що святий Тома Аквінський розрізняє недосконалі (несформовані) та досконалі (сформовані) чесноти. Недосконалі чесноти – це ті, які ще не були спрямовані до своєї належної мети любов'ю. У цій концепції надія передуює любові в порядку зародження, тобто недосконала надія робить любов можливою. Але як тільки любов присутня, вона реформує та вдосконалює чесноти, які зробили її можливою, включаючи надію та віру. Це розмежування є вирішальним для розуміння вирішення Томою Аквінського очевидної суперечності між надією, спрямованою на егоїзм, та любов'ю, спрямованою на інших. Спочатку надія недосконала та спрямована на власні інтереси, на пошук добра для себе. Однак, як тільки любов присутня, вона перетворює цю егоїстичну надію на більш досконалу, спрямовану на інших. Ця досконала надія спрямована на благо інших, головним чином Бога, і характеризується бажанням благополуччя друзів ⁵⁸.

Святий Тома Аквінський визнає, що наслідки наших моральних дій є значними як для окремої людини, так і для суспільства. Наші дії та вибір формують наш характер через звикання та навчання. Громада відіграє вирішальну роль у цьому процесі через похвалу, осуд, засудження та заохочення. Цей спільний вплив допомагає людям розвивати чесноти та прагнути загального блага. Однак Ангельський Доктор також визнає обмеження людських зусиль. Він стверджує, що хоча скромний рівень щастя та процвітання може бути досягнутий завдяки нашим власним здібностям, більш досконала мета – єднання з Богом – може бути досягнута лише через божественну благодать. Це визнання підкреслює важливість смирення та необхідність божественної допомоги у прагненні до чесноти та процвітання ⁵⁹.

⁵⁷ Brady B. V. Love and Recent Developments in Moral theology. Journal of Moral Theology, Vol. 1, №. 2. 2012. P. 171.

⁵⁸ Batho D. Faith, Hope, and Love as Virtues in the Theological Tradition. 2016. P. 28-29.

⁵⁹ Arthur J. A christian education in the virtues: character formation and human flourishing. Routlage, 2021. P. 52-53.

Святий Тома Аквінський також розрізняє різні види страху, щоб показати, як божественна любов змінює людську орієнтацію. *Timor poenae* – страх покарання – недосконалий та егоцентричний, але *timor filialis* – синівський страх – народжується з любові та благоговіння до Бога. У міру зростання душі в милосерді синівський страх зростає, а рабський страх зменшується. Таким чином, кохання стає не лише кульмінацією морального життя, але й умовою свободи від страху. Важливо, що для Томи Аквінського богословські чесноти – віра, надія та любов – є влиті, а не набутими. Вони не є результатом моральних зусиль, а дарами благодаті, що кореняться в Божій ініціативі, а не в людських заслугах ⁶⁰.

Ангельський Доктор пояснює, що досконала любов – це та, яка любить щось заради нього самого, наприклад, коли хтось бажає добра другу. Недосконала любов, з іншого боку, любить щось заради отримання блага для себе. Милосердя, або досконала любов, тримається Бога заради Нього самого, тоді як надія належить до недосконалої любові, прагнучи володіти чимось для себе. У порядку покоління надія передує милосердю, тому що страх покарання або бажання винагороди спонукає людину любити Бога та дотримуватися Його заповідей. Однак у порядку досконалості милосердя передує надії, оскільки поява милосердя робить надію досконалішою. Це тому, що разом з милосердям надія спрямована на благо друзів, включаючи Бога ⁶¹.

Отже, у християнській традиції чеснота любові виступає не лише моральною вимогою, а глибинною онтологічною силою, що перетворює людське буття та орієнтує його до Бога. Починаючи з Орігена, який протиставляв небесну любов земній, підкреслюючи духовну природу справжньої любові, Отці Церкви поступово формували розуміння любові як сили, що з'єднує людину з Творцем. Григорій Ніський, спираючись на Орігена, та інші автори містичної традиції (Максим Сповідник, Симеон Новий Богослов) показують, як пристрасть,

⁶⁰ Gravett S. Love. Encyclopedia of the Bible and Its Reception. Vol. 17. P. 40.

⁶¹ Batho D. Faith, Hope, and Love as Virtues in the Theological Tradition. 2016. P. 29.

очищена і спрямована до Бога, стає рушієм чесноти, трансформуючи пізнання, бажання та навіть сприйняття.

Святий Августин надає любові фундаментального значення, сформулювавши концепцію *ordo amoris* – «правильного порядку любові», де любов до Бога є критерієм і джерелом усіх інших форм любові. Любов стає не лише етичним і духовним принципом, а й основою для моральної теології та антропології. Для Августина, як і для Томи Аквінського, любов до себе є виправданою, якщо вона впорядкована через любов до Бога. У схоластичному періоді, зокрема у святого Томи Аквінського, любов розглядається як рушійна сила чеснот і основа морального зростання. Вона вдосконалює інші чесноти, трансформуючи навіть егоїстичну надію в альтруїстичну. Вона також сприяє загальному благу, підкреслюючи соціальний вимір людського щастя.

РОЗДІЛ 2

ЧЕСНОТА ЛЮБОВІ У ВЧЕННІ РИМСЬКИХ АРХИЄРЕЇВ

У цьому розділі ми дослідимо еволюцію вчення про чесноту любові у папському вченні Івана Павла II, Бенедикта XVI та Франциска. Кожен з них, маючи унікальний богословський та пасторальний підхід, збагатив розуміння цієї найважливішої чесноти. Ми розглянемо, як Іван Павло II інтегрував любов в антропологічну та сімейну філософію, як Бенедикт XVI поєднав її з істиною та соціальним вченням, і як Франциск зосередив увагу на її практичному вимірі – милосерді та братерстві. Це дозволить побачити цілісну картину того, як Католицька Церква бачить любов як основу людського життя та суспільства.

2.1. Вчення святого Івана Павла II про чесноту любові

У своїй книзі «Любов і відповідальність», Іван Павло II заявляє, що людина має примиритися зі своєю природною величчю. Ця велич полягає у винятковій здатності людини любити та давати початок новому життю, як фізичному, так і духовному. Іван Павло II підкреслює, що чеснота любові не може зводитися лише до емоцій чи чуттєвих збуджень, хоча вони і є важливою складовою. Любов у повному сенсі слова є інтегрованою цнотою, яка об'єднує всі аспекти людської природи – чуттєвість, почуття та волю – в правильному порядку. Завдання людини полягає в тому, щоб належним чином використовувати природну енергію сексуального потягу, підпорядковуючи її справжній і щирій любові, яка є об'єктивно доброю ⁶².

⁶² John Paul II on Love & Responsibility. New York, 2002. P. 1.

Іван Павло II зазначає, що любов, яка є лише збудженням почуттів і не веде до справжнього міжособистісного єднання, марнує цю енергію. Справжня любов, що має об'єктивний вимір, є творчою. Вона не просто зближує двох людей, а спонукає їх до народження нового життя – чи то в буквальному сенсі, чи то через духовний вплив на оточуючих. Це відображає велич і глибину чесноти любові, яка перетворює людей і їхні стосунки, роблячи їх плідними. Таким чином, Іван Павло II розкриває, що справжня любов – це не просто почуття, а свідомий, відповідальний вибір, що веде до саморозкриття та створення чогось нового, що перевершує самих закоханих ⁶³.

Апостольське звернення «Familiaris Consortio» Івана Павла II, хоча й приділяє значну увагу гідності шлюбу та сім'ї, саме любов пронизує все його вчення. У ньому сім'я описується як спільнота осіб, заснована і оживлена любов'ю. Її першим завданням є розвиток справжньої спільноти осіб, а внутрішнім принципом цього завдання, його постійною силою і кінцевою метою є любов. Без любові сім'я не може бути спільнотою осіб, не може жити, рости та вдосконалюватися. У розділі, присвяченому Божому задуму щодо шлюбу та сім'ї, Іван Павло II 14 разів використовує мову любові, зображуючи сім'ю як інтимну спільноту життя і любові, задуману Богом. Це свідчить, що чеснота любові є не просто однією з чеснот, а самоосновою та життєвим принципом сім'ї ⁶⁴.

У своїй праці Іван Павло II розглядає чесноту любові через призму особистісного та міжособистісного досвіду. Він підкреслює, що любов — це завжди "взаємні стосунки осіб", подія, яка відбувається між людьми і у якій усі інші фактори (тілесні імпульси, емоції) повинні бути підпорядковані особі. Тіло розглядається як живий елемент, що відображає внутрішній світ людини. Справжня любов вимагає усвідомлення, що особа є не просто об'єктом, а цілісним суб'єктом. Саме тому любов не може бути зведена до жодного з її

⁶³ John Paul II on Love & Responsibility. New York, 2002. P. 1.

⁶⁴ O'Collins G. The Joy of Love (Amoris Laetitia): The Papal Exhortation in Its Context. *Theological Studies*. 2016. Vol. 77, № 4. P. 908-909.

часткових компонентів, а має бути інтегрована в контексті людської свободи, яка виражається в дії та спрямована на благо іншої людини ⁶⁵.

Сім'я виконує свою пророчу місію, приймаючи та проголошуючи Слово Боже, а також свою священицьку роль, вступаючи у діалог з Богом у повсякденному житті. Кульмінацією цього вчення є царююча місія сім'ї, яка виконується відповідно до дару і нової заповіді любові. Хоча цей розділ є найкоротшим, він 13 разів змальовує цю функцію саме в термінах любові («євангельський закон любові», «служіння любові» тощо). Це яскраво показує, що чеснота любові надає зміст та сенс царській ролі християнської сім'ї, яка проявляється у служінні людям ⁶⁶.

У своєму вченні, особливо в апостольському зверненні «Familiaris Consortio», Іван Павло II розглядає чесноту любові в контексті поняття «communio amoris», або «спільноти любові». Термін «спільнота» («communio») зустрічається в документі 48 разів, підкреслюючи його центральне значення не лише для сімейного життя, а й для відносин з Богом, Церквою та Євхаристією. Поняття «спільноти осіб» і «спільноти любові» бере свій початок у богослов'ї та спочатку застосовувалося для опису відносин між Особами Пресвятої Трійці ⁶⁷.

Іван Павло II у своїй праці "Любов і відповідальність" подає глибокий метафізичний аналіз чесноти любові, розрізняючи її складові. Він зазначає, що любов як притягання починається зі спонтанних почуттів, які, однак, можуть бути "сліпими". Справжня цінність цього притягання залежить від того, чи є об'єкт любові дійсно тим, чим він здається. Справжня любов вимагає усвідомлення, що особа є цінністю сама по собі, а не лише через певні якості. Тому необхідно бути привабленим не лише зовнішньою, а й внутрішньою красою людини, її "внутрішністю". Любов також включає в себе бажання, яке виникає з усвідомлення обмеженості людської істоти та її потреби в іншій особі.

⁶⁵ Melina L. Learning to Love in the School of John Paul II and Benedict XVI. Connor Court Publishing Pty, Limited, 2011. P. 9-10.

⁶⁶ O'Collins G. The Joy of Love (Amoris Laetitia): The Papal Exhortation in Its Context. *Theological Studies*. 2016. Vol. 77, № 4. P. 909.

⁶⁷ Bukalski S., Falewicz A. The Conjugal communio amoris in the Apostolic Exhortations Familiaris Consortio and Amoris Laetitia. *Verbum Vitae*. 2022. Vol. 40, № 1. P. 160-161.

Проте, важливо, щоб це бажання не домінувало, а було підпорядковане цілісному розвитку любові ⁶⁸.

Програма Івана Павла II щодо розбудови "цивілізації любові" зводиться до наповнення людської діяльності духом Євангелія в усіх сферах життя – соціальній, культурній, економічній та політичній. Це передбачає впровадження соціальної справедливості, відмову від насильства та експлуатації, а також повагу до гідності кожної людини. Папа наголошує, що надія на перемогу чесноти любові має коріння в Євангелії Ісуса Христа. Тільки ті, хто живе для Христа, здатні подолати сили зла і допомогти світові перетворитися згідно з Божими намірами. За Іваном Павлом II, саме Бог, Який є "любов", є запорукою перемоги цивілізації любові. Повна і безумовна пошана до людини є неможливою без її зв'язку з Особистим Богом. Тому створення світу, керованого законом любові, можливе лише тоді, коли світ визнає універсальну владу Бога. Таким чином, розбудова цивілізації любові перетворюється з простої людської дії на місію, доручену нам самим Христом ⁶⁹.

«Спільнота любові», вперше згадана у «*Familiaris Consortio*», пов'язана зі створенням і покликанням людини. У цьому документі говориться, що Бог створив людину на Свій образ і подобу: викликавши її до існування через любов, Він одночасно покликав її до любові. Бог є любов і в Собі живе таємницею особистої люблячої спільноти (*amoris communio*)». Отже, любов є фундаментальним і вродженим покликанням кожної людини. Таким чином, чеснота любові є не лише етичним принципом, а богословською таємницею, що втілюється в людських стосунках і веде їх до найвищого сенсу ⁷⁰.

Чеснота любові, за його словами, впливає з христології та пасхальної таємниці. У своїй суті світ керується логікою постійної трансформації любові в милосердя і милосердя в любов. Папа наголошував, що для тріумфу культури

⁶⁸ John Paul II on Love & Responsibility. New York, 2002. P. 6-7.

⁶⁹ Osewska E., Simonič B. A Civilization of Love according to John Paul II. *The Person and the Challenges*. 2019. Vol. 9, № 1. P. 24-25.

⁷⁰ Bukalski S., Falewicz A. The Conjugal *communio amoris* in the Apostolic Exhortations *Familiaris Consortio* and *Amoris Laetitia*. *Verbum Vitae*. 2022. Vol. 40, № 1. P. 162-163.

життя і любові необхідні не заперечення сучасної реальності, а універсальні зусилля. Він звертався з цим закликом не лише до християн, а й до людей інших релігій та невіруючих, підкреслюючи, що реалізація шляху любові не може бути відкинута, а має бути сприйнята як обов'язкова умова для майбутнього людства. Лише любов, як найглибше джерело духовного розвитку особистості, може принести розуміння у взаємини та повагу до поглядів інших ⁷¹.

Справжня любов, за Іваном Павлом II, – це насамперед доброзичливість, тобто прагнення блага для іншої людини. Недостатньо лише бажати людину як благо для себе; потрібно, і насамперед, бажати блага для цієї людини. Це вказує на перехід від егоцентричної любові-бажання до альтруїстичної любові-доброзичливості. Крім того, любов за своєю природою є взаємною і двосторонньою, а не односторонньою. Вона є "чимось спільним" між двома особами, силою, що їх об'єднує. Бажання взаємності не скасовує безкорисливого характеру любові, адже воно прагне іншу особу як "співтворця любові", а не як об'єкт споживання ⁷².

Іван Павло II бачив кризу суспільства у відсутності поваги до людського життя, і тому його вчення про чесноту любові нерозривно пов'язане із захистом життя. Він наголошував, що людське життя є священним від зачаття до природної смерті, і ставлення до нього є перевіркою справжньої християнської та загальнолюдської моралі. За словами Папи, життя — це дар Божий, який потрібно приймати і захищати, особливо коли воно є крихким і слабким. Піклування про найслабших та допомога їм є свідченням цивілізації любові, оскільки це відображає позицію самого Ісуса Христа, який дбав про хворих та зціляв їх ⁷³.

Згідно з вченням Папи, саме любов відкриває особу. Філософія стверджує, що людина є "кимсь", а не просто "чимось", як інші істоти. Але саме любов

⁷¹ Osewska E., Simonič B. A Civilization of Love according to John Paul II. *The Person and the Challenges*. 2019. Vol. 9, № 1. P. 26-27.

⁷² John Paul II on Love & Responsibility. New York, 2002. P. 7-8.

⁷³ Osewska E., Simonič B. A Civilization of Love according to John Paul II. *The Person and the Challenges*. 2019. Vol. 9, № 1. P. 28-29.

дозволяє нам зрозуміти, що кожна людина у своїй унікальності є неповторною та незамінною. Об'єктом любові є не загальні якості, а особа в її унікальності та таємниці. Коли любов досягає цього рівня, вона стає вічною. Також, завдяки любові, людина відкривається для стосунків з іншими, визнаючи їх суб'єктами, що запобігає перетворенню іншої особи на простий об'єкт для використання. Це веде до спілкування в добрі, де любов спрямована на досягнення спільності, заснованої на спільному прагненні до блага, яке стає спільним благом для обох ⁷⁴.

Богослов'я любові Івана Павла II ґрунтується на ідеї благодатного та універсального Бога. Його розуміння любові характеризується, з одного боку, наголосом на самопожертві та стражданні, а з іншого – на універсальності цієї любові. В енцикліці «*Fides et ratio*» він зазначає, що самовіддана любов Бога є «великою і таємничою істиною для людського розуму», оскільки важко усвідомити, що страждання і смерть можуть виражати любов, яка віддає себе і нічого не шукає взамін. Для Папи, моральне життя — це відповідь любові на численні дарові ініціативи Бога, вжиті з любові до людини ⁷⁵.

Ключовим елементом чесноти любові у вченні Івана Павла II є солідарність. Він розглядав солідарність як постійну готовність служити іншим, поважаючи їхню гідність. Ця солідарність може мати як природний, так і християнський вимір, який бере свій початок у поставі Ісуса Христа. Папа підкреслював, що солідарність не має нічого спільного з груповим чи національним егоїзмом, імперіалізмом чи будь-якою формою експлуатації. Це заклик до зміни мислення, переоцінки критеріїв оцінки людини та поваги до гідності кожного. Солідарність вимагає дієвої любові до ближнього, яка може виявлятися навіть у відмові від власних соціально-економічних вигод заради потреб інших ⁷⁶.

⁷⁴ Melina L. *Learning to Love in the School of John Paul II and Benedict XVI*. Connor Court Publishing Pty, Limited, 2011. P. 10.

⁷⁵ Brady B. V. Love and Recent Developments in Moral theology. *Journal of Moral Theology*, Vol. 1, №. 2. 2012. P. 157-158.

⁷⁶ Osewska E., Simonič B. A Civilization of Love according to John Paul II. *The Person and the Challenges*. 2019. Vol. 9, № 1. P. 29-30.

Іван Павло II підкреслює, що кульмінаційним проявом любові є хрест Христа. В енцикліці «*Veritatis Splendor*» він пояснює, що Ісус закликає нас наслідувати Його «на шляху любові, любові, яка повністю віддає себе братам з любові до Бога». Саме Його страсті та смерть є живим одкровенням цієї любові. Бути послідовником Христа означає уподібнитися до Нього, «який став слугою аж до самопожертви на Хресті». Мученики, які йдуть цим шляхом, є живим свідченням такої любові. Ця любов, що проявляється в хресті, є універсальною, вона призначена для всього людства ⁷⁷.

Іван Павло II стверджував, що людина не може жити без любові, оскільки без неї її життя втрачає сенс. Саме в любові, особливо в сексуальному аспекті, людина знаходить унікальне екзистенційне значення. Тут виникає категорія відповідальності, яка пов'язує моральний досвід з досвідом любові. Через свої вчинки людина відповідає на "присутність, сповнену обітниць", що дається їй в зустрічі. Любов пробуджує моральну суб'єктивність, бо присутність іншої людини закликає нас відповісти на цей первинний і безкорисливий дар, досягаючи таким чином спільності в добрі. Саме тому Іван Павло II критикував утилітаризм, який зводить любов до простого використання, заперечуючи особисту відповідальність і правдиву сутність любові ⁷⁸.

Іван Павло II також пов'язував цивілізацію любові з підтриманням миру. Він закликав до діалогу між різними культурами та релігіями як єдиного шляху до мирного вирішення конфліктів. Мир є спільним благом усіх народів і може бути досягнутий лише через солідарність, діалог та універсальне товариство. Папа зауважував, що науково-технічний прогрес, який мав би служити благу людини, часто перетворюється на інструмент війни. Тому постійний діалог та вміння вирішувати конфлікти за допомогою переговорів і посередництва є необхідними елементами цивілізації любові. Участь у цій справі є ознакою

⁷⁷ Brady B. V. Love and Recent Developments in Moral theology. *Journal of Moral Theology*, Vol. 1, №. 2. 2012. P. 158.

⁷⁸ Melina L. Learning to Love in the School of John Paul II and Benedict XVI. Connor Court Publishing Pty, Limited, 2011. P. 10-11.

особистісної та релігійної зрілості кожного християнина, який усвідомлює, що мир є невід'ємним елементом любові ⁷⁹.

Папа також наголошує на універсальності любові, що охоплює всіх ближніх, включаючи ворогів і особливо бідних. В енцикліці «*Sollicitudo rei socialis*» він закликає любити ближнього, навіть якщо це ворог, тією ж любов'ю, якою Господь любить його. Це спонукає нас бути готовими до жертви, навіть до найвищої – віддати своє життя. Він пропагує «перевагу або любов до бідних», яка повинна відображатися в нашому способі життя, в рішеннях щодо власності та використання благ, і охоплювати «величезні маси голодних, нужденних, безпритульних, позбавлених медичної допомоги і, перш за все, тих, хто не має надії на краще майбутнє» ⁸⁰.

Іван Павло II у своєму вченні наголошував на "істині любові", яка необхідна для подолання неоднозначностей спонтанних імпульсів і почуттів. Любов, за його словами, не може бути зведена до суб'єктивних почуттів, вона має бути орієнтована на об'єктивне і справжнє благо. Це вимагає певного рівня безкорисливості, коли людина прагне не просто "мати іншу людину як благо для себе", а бажає "її справжнього блага". Це "благо" визначається не особистими бажаннями, а об'єктивною реальністю, задуманою Богом-Творцем. Таким чином, чеснота любові є внутрішньою логікою, яка об'єднує волі двох людей у визнанні спільного блага, що має своє джерело в Бозі ⁸¹.

Отже, вчення Івана Павла II про чесноту любові представляє її як центральну, інтегровану силу, яка об'єднує всі аспекти людської природи: чуттєвість, почуття та волю. У своїй праці «Любов і відповідальність» Папа стверджує, що людина має примиритися зі своєю природною величчю, яка полягає у винятковій здатності любити та давати початок новому життю, як фізичному, так і духовному. Любов, за його словами, не може зводитися лише до

⁷⁹ Osewska E., Simonič B. A Civilization of Love according to John Paul II. *The Person and the Challenges*. 2019. Vol. 9, № 1. P. 30-31.

⁸⁰ Brady B. V. Love and Recent Developments in Moral theology. *Journal of Moral Theology*, Vol. 1, №. 2. 2012. P. 158-159.

⁸¹ Melina L. Learning to Love in the School of John Paul II and Benedict XVI. Connor Court Publishing Pty, Limited, 2011. P. 14-16.

емоцій, а є свідомим і відповідальним вибором, який упорядковує всі складові людської природи. Іван Павло II розглядає чесноту любові через призму особистісного та міжособистісного досвіду. Він підкреслює, що любов – це завжди "взаємні стосунки осіб", де всі інші фактори, такі як тілесні імпульси та емоції, підпорядковуються гідності особи. Справжня любов вимагає усвідомлення, що людина є цілісним суб'єктом, а не просто об'єктом. Саме тому любов, за його словами, не може бути зведена до жодного з її часткових компонентів, а має бути інтегрована в контекст людської свободи, що виражається в дії та спрямована на благо іншої людини. Це веде до "спілкування в добрі", де любов спрямована на досягнення спільності, заснованої на спільному прагненні до блага, яке стає спільним благом для обох.

2.2. Папа Бенедикт XVI про чесноту любові

Енцикліка "Caritas in veritate" висвітлює взаємозв'язок чесноти любові з концепцією релігійної свободи, критикуючи при цьому певні релігійні та культурні підходи, які перешкоджають автентичному людському розвитку через неповне прийняття принципів любові та істини. У контексті глобалізації виникає тенденція до релігійного синкретизму. Парадоксально, але цей синкретизм, замість сприяння інтеграції у ширші спільноти, може призводити до сегрегації у множинність субспільнот та соціального роз'єднання людей. Це пояснюється тим, що синкретизм, дозволяючи кожному індивіду чи малій групі створювати власну "бриколаж" вірувань, символів і практик, зменшує можливість комунікації на основі спільного корпусу релігійної істини, що, своєю чергою, обмежує прояви справжньої любові, яка вимагає відкритості та діалогу ⁸².

Енцикліка "Caritas in veritate" глибоко розкриває чесноту любові не просто як моральне почуття, а як фундаментальну характеристику людської

⁸² Christiansen D. Metaphysics and society: A commentary on Caritas in Veritate. *Theological Studies*. 2010. № 71. P. 16-17.

особистості, що тісно пов'язана зі здатністю до пізнання та свободи. Папа Бенедикт XVI наголошує, що бути "особою" означає більше, ніж бути лише центром свідомості, інтелекту та волі, як у відомій концепції Декарта "мислю, отже існую". Хоча ці якості є притаманними людині, особистість насамперед є буттям "у відношенні". Любов, у цьому контексті, є невід'ємною частиною цієї реляційної природи. Вона відображає ненаситну жагу до сопричастя, яка є вродженою для кожної людини, і є закликом діяти "з любов'ю в істині" (*caritas in veritate*). Це бачення підкреслює, що чеснота любові є динамічною силою, що спонукає людину до зв'язку з іншими та з Богом, формуючи її істинну ідентичність ⁸³.

Суттю енцикліки "*Caritas in veritate*" є рішуче утвердження любові та сопричастя як основи сучасного християнського соціального бачення. Ці принципи розглядаються як особливий засіб, який християнська любов приносить для задоволення нагальних потреб світової спільноти, її інститутів та практик. Папа Бенедикт XVI підкреслює, що любов є найбільшим даром Бога людству і є принципом не лише мікро-відносин (з друзями, родиною, у малих спільнотах), але й макро-відносин (соціальних, економічних та політичних). Таким чином, чеснота любові відображає особистісні, але водночас публічні виміри віри в Бога, який є і Агапе (Любов), і Логос (Слово) – Милосердя та Істина ⁸⁴.

Відсутність визнання людської особистості як буття "у відношенні" або відмова від чесноти любові веде до серйозних наслідків. Енцикліка попереджає, що це "сповільнює або навіть перешкоджає автентичному людському розвитку". Більше того, "трагічна тенденція замикатися в собі", тобто відмова від любові та сопричастя, є "повстанням проти самого людського буття". Це призводить до стану ізоляції та відчуження, який енцикліка порівнює з "пеклом". Папа Бенедикт XVI особливо наголошує, що будь-яка форма бідності, включно з

⁸³ Breen J. M. Love, truth, and the economy: a reflection on Benedict XVI's *Caritas in Veritate*. *Harvard Journal of Law & Public Policy*. 2010. № 33. P. 999-100.

⁸⁴ Christiansen D. Metaphysics and society: A commentary on *Caritas in Veritate*. *Theological Studies*. 2010. № 71. P. 17-18.

матеріальною, "породжується ізоляцією, відсутністю любові або труднощами у здатності любити". Таким чином, чеснота любові виступає як антидот проти відчуження, пропонуючи шлях до відновлення людської гідності та цілісного розвитку, заснованого на взаємозв'язку та даруванні ⁸⁵.

Чеснота любові не обмежується індивідуальною мораллю, а має трансформуючий потенціал для всіх сфер людського суспільства. Вона є рушійною силою для подолання роз'єднаності та сприяння справжньому людському розвитку, заснованому на безкорисливому даруванні та взаємному обміні. У цьому контексті енцикліка пропонує християнську любов як відповідь на виклики сучасного світу, де економічні та соціальні процеси часто ігнорують принципи солідарності та безоплатності, ставлячи прибуток вище за людські стосунки та спільне благо ⁸⁶.

На противагу погляду на людину як "загублений атом у випадковому всесвіті", енцикліка стверджує, що людина є "Божим творінням" і "встановлює свою цінність не через ізоляцію, а через встановлення стосунків з іншими та з Богом". Це розуміння, хоча і є фундаментальним для християнського одкровення, має універсальне значення і може бути застосоване у широких публічних дискусіях, зокрема щодо економіки та соціального життя. Суть полягає в тому, що реляційний характер людських істот, що ґрунтується на чесноті любові, перевищує суто ринкову логіку та вимоги комутативної справедливості. Він вказує на глибшу, фундаментальну істину про людську природу – що ми створені для любові та дарування, і саме в цьому полягає наш справжній потенціал для розвитку та процвітання ⁸⁷.

Енцикліка глибоко розкриває чесноту любові, або милосердя (*caritas*), як фундаментальну силу, що перевершує звичайні людські можливості та є джерелом справжнього братерства. Папа Бенедикт XVI стверджує, що людський

⁸⁵ Breen J. M. Love, truth, and the economy: a reflection on Benedict XVI's Caritas in Veritate. *Harvard Journal of Law & Public Policy*. 2010. № 33. P. 1000.

⁸⁶ Christiansen D. Metaphysics and society: A commentary on Caritas in Veritate. *Theological Studies*. 2010. № 71. P. 18.

⁸⁷ Breen J. M. Love, truth, and the economy: a reflection on Benedict XVI's Caritas in Veritate. *Harvard Journal of Law & Public Policy*. 2010. № 33. P. 1000.

розум, хоча й здатний усвідомлювати рівність між людьми та встановлювати основи соціального співіснування, сам по собі неспроможний плекати глибоке братерство. Це братерство походить з трансцендентного покликання від Бога Отця, який полюбив нас першим. Таким чином, чеснота любові є не просто людською якістю, а Божественним даром, що вільно дарується людству і становить серцевину етики безоплатності та сопричастя. Саме ця любов, що походить від Бога, є необхідною для забезпечення того, щоб сучасні економічні та соціальні процеси розвивалися до повністю людських результатів ⁸⁸.

Католицьке соціальне вчення, згідно з енциклікою "Caritas in veritate", не є простою сукупністю технічних рішень чи альтернативною економічною системою. Його глибинна суть полягає у візії реальності, яка ґрунтується на розумінні буття, людини та Бога через призму чесноти любові. Ця чеснота є не лише моральним принципом, а й фундаментальною соціальною практикою, нерозривно пов'язаною з істиною. Це означає, що любов у католицькому вченні є активним, динамічним виявом, що формує суспільні відносини та спрямовує людську діяльність до спільного блага ⁸⁹.

Папа Бенедикт XVI підкреслює, що любов є найбільшим даром Бога людству є принципом, що охоплює не лише мікро-відносини (у сім'ї, з друзями, у малих громадах), а й макро-відносини – соціальні, економічні та політичні. Це означає, що чеснота любові має трансформуючий потенціал для всіх сфер людського суспільства, виходячи за рамки суто мотиваційної ролі. Вона відображає особистісні та публічні виміри віри в Бога Біблії, який є водночас Агапе (Любов) і Логос (Істина). Ця нерозривна єдність любові та істини є ключовою для подолання глобальних викликів. Енцикліка критикує сентиментальні погляди на милосердя, які зводять його до випадкових емоцій,

⁸⁸ Christiansen D. Metaphysics and society: A commentary on Caritas in Veritate. *Theological Studies*. 2010. № 71. P. 18-19.

⁸⁹ Schindler D. L. The anthropological vision of Caritas in Veritate in light of economic and cultural life in the United States. *Communio*. 2010. № 37. P. 564-565.

натомість стверджуючи, що справжня любов є глибокою теологічною та антропологічною основою для етики ⁹⁰.

Енцикліка "Caritas in veritate" підкреслює, що чеснота любові невід'ємно пов'язана з істиною, розкриваючи в цьому зв'язку глибокий таємничий вимір. Кожен акт пізнання істини містить у собі щось із таємниці любові. Пізнання – це не просто матеріальний акт, оскільки об'єкт, що пізнається, завжди приховує щось більше, ніж емпіричні дані. Усе наше знання, навіть найпростіше, завжди є незначним дивом, оскільки його ніколи не можна повністю пояснити матеріальними інструментами, які ми до нього застосовуємо. Обмін істиною є своєрідним актом любові, оскільки він створює єдність ⁹¹.

Слабка здатність людства до самотрансцендентності, що проявилася у фінансових кризах та невдалих програмах розвитку, на думку Папи, є підтвердженням доктрини Гріхопадіння та нагальною потребою у любові та істині. Людська спільнота, яку ми будуємо самі, ніколи, виключно своїми силами, не може бути повноцінною братерською спільнотою. Єдність людської родини покликана до буття словом Бога, який є Любов. Таким чином, чеснота любові є не лише бажаним ідеалом, а й абсолютною необхідністю, що дозволяє людям подолати власні обмеження, які є наслідком Гріхопадіння, і будувати світ, заснований на солідарності, справедливості та автентичному братерстві. Вона є не просто етичною нормою, а рушійною силою для досягнення цілісного людського розвитку ⁹².

Центральним положенням, що підкреслює значення чесноти любові, є її єдність з істиною в особі Ісуса Христа. Христос, будучи Логосом (Словом) і дією Божої любові, втілює цю нерозривну єдність. Таким чином, любов є не просто сентиментальним почуттям, а конкретним проявом Божественної істини, що розкривається у бутті сотвореного світу як дарунок. Ми, як сотворені істоти, є "буттям-даним", що призначене для дарування, і наша здатність любити

⁹⁰ Christiansen D. Metaphysics and society: A commentary on Caritas in Veritate. *Theological Studies*. 2010. № 71. P. 19.

⁹¹ Breen J. M. Love, truth, and the economy: a reflection on Benedict XVI's Caritas in Veritate. *Harvard Journal of Law & Public Policy*. 2010. № 33. P. 1001-1002.

⁹² Christiansen D. Metaphysics and society: A commentary on Caritas in Veritate. *Theological Studies*. 2010. № 71. P. 19.

походить від того, що нас самих першим полюбив Бог. Ця "синівська" любов є радикально соціальною, охоплюючи все творіння та кожную унікальну істоту, що підкреслює її всеосяжний і перетворюючий характер⁹³.

Любов також є частиною людського пошуку істини, не будучи додатком, як додаток до вже завершеної роботи в кожній з різних дисциплін, а скоріше втягуючи їх у діалог із самого початку. Прихильність до істини визволяє чоловіків і жінок, дозволяючи їм бути тими, ким вони є насправді як особистості, вільними любити. Це вказує на те, що справжня свобода реалізується через прийняття істини, яка дозволяє людині повноцінно виявляти чесноту любові⁹⁴.

Зрештою, чеснота любові є ключем до розуміння не лише людської природи, а й усього творіння. Вона є рушійною силою, що доповнює людський розум і волю, дозволяючи будувати справжнє братерство та подолати наслідки гріхопадіння. Як вказує енцикліка, людська спільнота не може досягти повноцінного братерства без цієї Божественної любові. Таким чином, любов є не просто етичною вимогою, а онтологічною необхідністю, що дозволяє людям брати участь у самій Божій любові, розкритій у Христі, і, як наслідок, будувати світ, заснований на солідарності, справедливості та глибокому взаємозв'язку⁹⁵.

Любов, правильно зрозуміла, не є лише почуттям, оскільки почуття приходять і йдуть, тоді як любов є остаточною у сенсі навіки. Проте без істини милосердя вироджується в сентиментальність. Любов стає порожньою оболонкою, яку можна заповнити довільним чином. Іншими словами, істина показує, що любов – це не просто емоція, а акт серця і розуму, що відображає сутність людської ідентичності. Як така, любов має чіткий зміст і не є повністю податливою чи залежною від випадкових суб'єктивних емоцій та думок. Натомість, любов – це турбота і піклування про іншого. Любити іншу людину

⁹³ Schindler D. L. The anthropological vision of Caritas in Veritate in light of economic and cultural life in the United States. *Communio*. 2010. № 37. P. 565.

⁹⁴ Breen J. M. Love, truth, and the economy: a reflection on Benedict XVI's Caritas in Veritate. *Harvard Journal of Law & Public Policy*. 2010. № 33. P. 1002-1003.

⁹⁵ Schindler D. L. The anthropological vision of Caritas in Veritate in light of economic and cultural life in the United States. *Communio*. 2010. № 37. P. 565-566.

означає бажати добра цієї людини і робити ефективні кроки для його забезпечення ⁹⁶.

Вчення Бенедикта XVI про чесноту любові, викладене в енцикліках *Deus caritas est* і *Caritas in veritate*, зосереджене на ідеї єдності. На відміну від свого попередника, який наголошував на жертві, Бенедикт XVI підкреслює, що люди не можуть жити лише самовіддачею; вони також повинні отримувати. Для нього суть християнської віри – це зустріч з Особою, а не просто етичний вибір. Ця зустріч веде до єдності: єдності з Богом, з іншими людьми та з християнською спільнотою. Бенедикт пояснює, що ця єдність не є «злиттям» в безособовому океані, а єднанням, де Бог і людина залишаються самими собою, але стають «повністю одним цілим» ⁹⁷.

Творіння приймає своє створення як покликання до любові, що ініціює діалог любові – ту цілковито нову єдність, яку може створити лише любов. Таким чином, чеснота любові є не лише етичною вимогою, а й динамічним принципом, що забезпечує справжню свободу та розвиток у взаємовідносинах з Богом. Чеснота любові є тією рушійною силою, що дозволяє людині вийти за межі власної обмеженості та реалізувати свій повний потенціал у стосунках з Богом, який є джерелом усього істинного розвитку ⁹⁸.

Саме тому, що любов шукає блага, вона вимагає істини, яка дозволяє чоловікам і жінкам відмовитися від своїх суб'єктивних думок та вражень, дозволяє їм вийти за межі культурних та історичних обмежень та об'єднатися в оцінці цінності та сутності речей. Без істини любов обмежується вузьким колом відносно поверхових стосунків і виключається з планів та процесів просування людського розвитку універсального масштабу, що відбувається у діалозі між

⁹⁶ Breen J. M. Love, truth, and the economy: a reflection on Benedict XVI's *Caritas in Veritate*. *Harvard Journal of Law & Public Policy*. 2010. № 33. P. 1004.

⁹⁷ Brady B. V. Love and Recent Developments in Moral theology. *Journal of Moral Theology*, Vol. 1, №. 2. 2012. P. 160-161.

⁹⁸ Renczes P. G. Grace reloaded: *Caritas in Veritate's* theological anthropology. *Theological Studies*. 2010. № 37. P. 283.

знанням та практикою. Без істини любов стає довільним вибором, позбавленим глибинного змісту та справжньої здатності до перетворення ⁹⁹.

Бенедикт XVI долає традиційне протиставлення між *eros* (любов-прагнення) і *agare* (любов-самопожертва), показуючи, що вони взаємопов'язані. Він стверджує, що в Ісусі Христі реалізується остаточна подія Божої любові до Його народу. Христос, як Наречений, відкриває первісний задум про людську любов не як нездійснений закон, а як нову можливість, що дарується через Його викупну жертву на хресті. Цей акт любові, з якого народжується Церква, є джерелом, що живить людську любов. Таким чином, чеснота любові трансформується: людський *eros* очищається і облагороджується, знаходячи свою повноту в дарі себе, що характерно для *agare*. Це динамічна єдність, досягнута через Божу благодать та вільну згоду людини ¹⁰⁰.

Енцикліка "*Caritas in veritate*" роз'яснює взаємозв'язок між чеснотою любові та справедливістю, підкреслюючи їхню відмінність, але й нерозривність. Структура справедливості ґрунтується на концепції боргу, який має бути сплачений, незалежно від особистих бажань чи вподобань. Це чітко визначені обов'язки та належне, що потрібно повернути. Натомість, любов діє за логікою дару. Вона не є належною чи заробленою, а виявляється як вільне, безумовне ствердження цінності іншої особи. Це вияв волі, який не ґрунтується на обов'язку, а є чистим даром, що неможливо заслужити чи сприяти йому ¹⁰¹.

Бенедикт XVI показує, як єдність поєднується з жертвою, використовуючи притчі Ісуса про пастуха, який шукає загублену вівцю, або батька, який чекає на блудного сина. Ці історії ілюструють, що жертвність Христа на хресті є кульмінацією Його прагнення до возз'єднання. Бенедикт також підкреслює, що любов до ближнього проявляється в єдності з Богом. За його словами, чим ближче людина до Бога, тим ближчою вона стає до інших, оскільки «друзі

⁹⁹ Breen J. M. Love, truth, and the economy: a reflection on Benedict XVI's *Caritas in Veritate*. *Harvard Journal of Law & Public Policy*. 2010. № 33. P. 1004-1005.

¹⁰⁰ Melina L. Learning to Love in the School of John Paul II and Benedict XVI. Connor Court Publishing Pty, Limited, 2011. P. 34-35.

¹⁰¹ Breen J. M. Love, truth, and the economy: a reflection on Benedict XVI's *Caritas in Veritate*. *Harvard Journal of Law & Public Policy*. 2010. № 33. P. 1006-1007.

Христа є моїми друзями». Ця любов, як він зазначає в *Caritas in veritate*, є «силою, яка будує спільноту, вона збирає всіх людей разом, не встановлюючи бар'єрів чи обмежень», і веде до справжнього людського розвитку¹⁰².

Папа Бенедикт XVI пояснює, що хоча справедливість "внутрішньо притаманна" любові, любов також перевершує її. Милосердя, як вищий прояв любові, виходить за межі суто справедливих вимог, пропонуючи те, що є "моїм", іншому. Проте, це не означає ігнорування справедливості. Навпаки, любов ніколи не позбавлена справедливості, оскільки вона спонукає нас спочатку віддати іншій особі те, що їй належить за правом. Таким чином, дія з любов'ю до інших людей неможлива одночасно з несправедливим ставленням. Милосердя вимагає справедливості – визнання та поваги до законних прав індивідів та народів, прагнучи будувати земне суспільство згідно з законом та справедливістю¹⁰³.

Отже, вчення Бенедикта XVI, викладене в енцикліці «*Caritas in veritate*», розкриває чесноту любові не як емоцію, а як фундаментальну властивість людської особистості, тісно пов'язану з істиною та свободою. Він стверджує, що бути особистістю означає бути «у відношенні» з іншими, а любов є невід'ємною частиною цієї реляційної природи. Папа підкреслює, що людина має вроджену жагу до сопричастя, яка відображає її істинну ідентичність. Відмова від цієї чесноти та замикання в собі є «повстанням проти самого людського буття», що призводить до ізоляції та відчуження. Понтифік підкреслює, що чеснота любові має трансформуючий потенціал не лише для міжособистісних, а й для макро-відносин – соціальних, економічних та політичних.

Бенедикт XVI рішуче утверджує, що любов є найбільшим даром Бога людству і є принципом, що забезпечує «повністю людяні результати» у всіх сферах життя. Він критикує сентиментальні погляди на любов, яка, відірвана від істини, вироджується в порожню оболонку. Справжня любов вимагає істини, яка

¹⁰² Brady B. V. Love and Recent Developments in Moral theology. *Journal of Moral Theology*, Vol. 1, №. 2. 2012. P. 160-162.

¹⁰³ Breen J. M. Love, truth, and the economy: a reflection on Benedict XVI's *Caritas in Veritate*. *Harvard Journal of Law & Public Policy*. 2010. № 33. P. 1007-1008.

дозволяє людині вийти за межі суб'єктивних думок та об'єднатися у прагненні до спільного блага, що має своє джерело в Бозі. Вагомою складовою вчення Бенедикта XVI є взаємозв'язок чесноти любові зі справедливістю. Хоча справедливість ґрунтується на боргу, який має бути сплачений, любов діє за логікою дару. Вона не є належною чи заслуженою, а виявляється як вільне, безумовне ствердження цінності іншої особи. Папа пояснює, що любов не скасовує справедливість, а перевершує її, спонукаючи нас спочатку віддати іншій особі те, що їй належить за правом. Таким чином, дія з любов'ю до інших людей неможлива одночасно з несправедливим ставленням. Любов вимагає справедливості, визнання і поваги до прав індивідів і народів, що робить її не просто моральним почуттям, а активною силою, що сприяє побудові справедливого суспільства.

2.3. Вчення Папи Франциска про чесноту любові

У енцикліці "Fratelli Tutti" Папа Франциск розкриває чесноту любові через призму притчі про Доброго Самарянина, підкреслюючи, що вона є фундаментальною для братерства. Він вчить, що ця любов — це не просто співчуття, а глибоке усвідомлення присутності Христа в кожному страждаючому. Ідентифікуючи себе з хворими, голодними та самотніми, Христос надає кожній знедоленій особі нескінченну гідність. Це вчення є основою чесноти любові в її практичному вимірі: страждання будь-якої людини, незалежно від її місця у світі, стає нашим власним стражданням. Така любов спонукає нас не ігнорувати чи виключати тих, хто переживає біль, адже в них ми зустрічаємо самого Христа ¹⁰⁴.

Папа Франциск у своїх повчаннях нагадує, що чеснота любові є кульмінацією всіх християнських чеснот. Він виходить з твердження святого

¹⁰⁴ Amiri D. Fratelli Tutti encyclical letter of the holy father Pope Francis on fraternity and social friendship. P. 6.

Павла про те, що з усіх чеснот — віри, надії та любові — найбільшою є саме любов. Папа вказує на те, що апостол звернувся до спільноти в Коринті, де були суперечки та поділи, і нагадав їм, що знання може звеличувати, тоді як лише любов збудовує. Він наголошує на небезпеці плутанини між людським уявленням про любов, яке часто зводиться до емоцій, романтичних почуттів чи дружби, і справжньою теологічною любов'ю, що походить від самого Бога. Ця вища форма любові не шукає власної вигоди, а навпаки, спускається до інших і дарує себе ¹⁰⁵.

Спираючись на цей глибокий духовний підхід, Папа Франциск закликає нас до самоаналізу, щоб розпізнати, як ми щодня виявляємо чесноту любові. Замість того, щоб просто ідентифікувати себе з Добрим Самарянином, він заохочує нас чесно визнати, що ми часто є байдужими перехожими. Кожного дня ми стоїмо перед вибором: бути нам Добрими Самарянинами, чи байдужими спостерігачами. Таким чином, чеснота любові стає не просто етичною нормою, а покликанням, яке має бути свідомо обране. Вона вимагає відмови від гріховних звичок і є єдиною відповіддю на глобальні проблеми. Ця любов має бути глибокою, незмінною, такою, що перевершує соціальний статус, привілеї, багатство, релігійні, расові та національні кордони. Саме в цьому Папа Франциск бачить справжню мету та реалізацію братерства ¹⁰⁶.

Справжня чеснота любові, яку християни називають агаре, виходить за межі природних людських почуттів і керується божественними критеріями. Вона спонукає нас любити тих, хто не заслуговує на любов у звичайному розумінні, і навіть тих, хто є нашими ворогами. Цей тип любові, за словами Папи, є надзвичайно складним і навіть неможливим для практики, якщо людина не живе в Бозі. Наша людська природа схильна любити те, що є добрим і красивим, але християнська любов вимагає прощення, благословення тих, хто проклинає, і

¹⁰⁵ Pope Francis: What makes Christian love different. URL: <https://www.americamagazine.org/faith/2024/05/15/pope-francis-general-audience-virtues-charity-247931> (дата звернення: 16.06.2025).

¹⁰⁶ Amiri D. Fratelli Tutti encyclical letter of the holy father Pope Francis on fraternity and social friendship. P. 6.

відмови від очікування чогось взамін. Це відрізняє її від будь-якої іншої форми любові ¹⁰⁷.

Папа Франциск у енцикліці «Fratelli Tutti» завершує другий розділ ключовим вченням, що якщо ми звернемося до кінцевого джерела тієї любові, якою є саме життя триєдиного Бога, ми зустрінемо у спільноті трьох Божественних Осіб походження і досконалий зразок усього життя в суспільстві. Це означає, що коли ми говоримо про створення людини за образом і подобою Божою, ми стверджуємо, що кожна особа створена за образом не індивідуального божества, а спільноти трьох Божественних Осіб. Внутрішнє життя Пресвятої Трійці складається з дарування та прийняття любові між Божественними Особами. Через те, що ми створені за цим образом, потреба любити та служити іншим вбудована в нашу природу. Папа Франциск підкреслює, що людські істоти створені так, що вони не можуть жити, розвиватися і знаходити своє повне здійснення інакше, як у 'щирому даруванні себе іншим ¹⁰⁸.

Однією з ключових характеристик любові є ніжність, яку Папа Франциск розглядає як важливу чесноту. Ніжність є ознакою любові, вільної від егоїстичної власності, і спонукає нас ставитися до іншої людини з величезною повагою, побоюючись завдати їй шкоди чи відібрати її свободу. Ніжність дозволяє нам споглядати і цінувати вроджену красу та святість іншої людини, яка є вищою за наші власні потреби. Вона проявляється у погляді, який бачить іншу особу як мету, а не засіб, навіть якщо ця особа є немічною, літньою чи непривабливою ¹⁰⁹.

Суть кожної особистості – це бажання вийти за власні межі, щоб пізнавати та любити інших. Будь-яка спроба заглушити це бажання, замкнутися в ізоляції чи ексклюзивних групах, є згубною як для самої людини, так і для спільноти. У

¹⁰⁷ Pope Francis: What makes Christian love different. URL: <https://www.americamagazine.org/faith/2024/05/15/pope-francis-general-audience-virtues-charity-247931> (дата звернення: 16.06.2025).

¹⁰⁸ Amiri D. Fratelli Tutti encyclical letter of the holy father Pope Francis on fraternity and social friendship. P. 7.

¹⁰⁹ The joy of a sincere and true love. *Opus Dei*. URL: <https://opusdei.org/en/article/amoris-laetitia-advice-from-pope-francis-love/> (дата звернення: 19.06.2025).

цьому контексті духовний зріст життя людини вимірюється любов'ю. Навіть такі очевидні чесноти, як стійкість, тверезість, важка праця, не зможуть виконати заповідей, якщо їм бракує любові. Любов, згідно з Папою, спонукає нас бачити та служити іншим такими, якими вони є, а не такими, якими ми хочемо їх бачити. Вона виходить за межі будь-яких умов, незважаючи на те, ким є людина, де вона живе, чи яку цінність вона приносить у наше життя. Таким чином, чеснота любові є динамічною силою, що веде до автентичного розвитку особистості та спільноти, віддзеркалюючи досконалий образ Божої любові ¹¹⁰.

Папа Франциск у своєму вченні підкреслює, що чеснота любові виявляється в повсякденному житті сім'ї, де вона є джерелом сили для Церкви. Любов, за його словами, завжди має глибоке співчуття, що дозволяє приймати іншу людину такою, якою вона є, навіть якщо її дії відрізняються від наших очікувань. Це почуття надихає щиру повагу до кожної людини та визнання її права на щастя. Людина, яка любить, не зосереджується на собі, а спрямовує свою увагу на інших, не потребуючи бути в центрі уваги. Така любов є доброю, лагідною та вдумливою, уникає грубості та різкості, не завдає страждань. Вона будує зв'язки, плекає стосунки та зміцнює соціальну тканину ¹¹¹.

У своєму апостольському зверненні "Fratelli Tutti" Папа Франциск підкреслює, що чеснота любові є основою для побудови братерства та соціальної дружби. Він наголошує, що ця любов не є абстрактним почуттям, а конкретним виявом нашої ідентичності, створеної за образом Триєдиного Бога, який сам є спільнотою любові. Таким чином, у нашій природі закладене покликання до дарування себе іншим. Ця любов-дар спонукає нас виходити за власні межі та долати ізоляцію, яка руйнує як окрему особу, так і суспільство. Папа вказує, що справжня духовна зрілість вимірюється здатністю любити, і що без цієї чесноти навіть найбільш очевидні добрі вчинки втрачають свій повний сенс, адже лише любов може побудувати справжню людську спільноту ¹¹².

¹¹⁰ Amiri D. Fratelli Tutti encyclical letter of the holy father Pope Francis on fraternity and social friendship. P. 7-8.

¹¹¹ The joy of a sincere and true love. *Opus Dei*. URL: <https://opusdei.org/en/article/amoris-laetitia-advice-from-pope-francis-love/> (дата звернення: 19.06.2025).

¹¹² Amiri D. Fratelli Tutti encyclical letter of the holy father Pope Francis on fraternity and social friendship. P. 11-12.

Папа Франциск у апостольському зверненні "Amoris Laetitia" присвячує цілий розділ темі «Любові у шлюбі», починаючи з глибокої медитації на гімн любові апостола Павла з 1 Кор. 13. У цьому та інших розділах документа він виділяє щонайменше кілька суттєвих характеристик справжньої чесноти любові. Любов відкриває наші очі і дозволяє нам бачити, понад усе, велику цінність людських істот. Вона дає змогу побачити істину та визнати реальну цінність тих, кого ми любимо. Справжня любов існує лише у свободі та поважає її. Папа цитує Тому Аквінського, щоб підкреслити, що любов повинна бути дарована вільно, і називає її абсолютно безоплатним виміром, який ніколи не перестає дивувати нас ¹¹³.

Папа Франциск підкреслює, що саме ця чеснота любові є «вузькою брамою», яка веде до Царства Божого. Він зазначає, що наприкінці життя нас судитимуть не за загальні уявлення про доброту, а за конкретні акти милосердя, які ми чинили. Найвища правда про любов полягає в тому, що коли ми чинимо добро одному з «найменших» наших ближніх, ми робимо це для самого Христа. Таким чином, ця чеснота є не лише моральним імперативом, але й вирішальним фактором нашого спасіння, що спонукає нас до свідомого та відповідального ставлення до інших ¹¹⁴.

Сучасне вчення Католицької Церкви, що висвітлюється в енцикліках Папи Франциска, глибоко вкорінене у посланні святого Павла про любов у 1 Кор. 13. Це особливо помітно в апостольському напоумленні Amoris Laetitia («Радість любові»), присвяченому сім'ї. Папа наголошує, що криза сім'ї в сучасному світі — це криза любові, і що саме любов є ключем до відродження щастя в кожній родині. Він використовує уривок 1 Кор. 13:4-7 як конкретну основу для аналізу рис справжньої любові в сімейному житті. Наприклад, документ стверджує, що

¹¹³ O'Collins G. The Joy of Love (Amoris Laetitia): The Papal Exhortation in Its Context. *Theological Studies*. 2016. Vol. 77, № 4. P. 914-915.

¹¹⁴ Pope Francis: What makes Christian love different. URL: <https://www.americamagazine.org/faith/2024/05/15/pope-francis-general-audience-virtues-charity-247931> (дата звернення: 16.06.2025).

без терпіння сім'я стає «полем битви», а доброта проявляється в готовності допомагати справами, а не лише словами ¹¹⁵.

Любов, як вказує Папа, завжди дає життя. Це стосується не лише взаємної любові, що призводить до народження дітей, але й зростання любові між самими батьками. Любов, яка не зростає, піддається ризику. Це зростання можливе лише через постійні акти любові у відповідь на Божу благодать. Любов спонукає тих, хто любить, розкривати свої справжні «я». Любов закликає подружжя розкривати себе і пізнавати, ким насправді є інша людина. Це саморозкриття є частиною справжньої любові. Папа Франциск, спираючись на думки Томи Аквінського, говорить про афективну єдність подружньої любові. Ця єдність поєднує тепло дружби та еротичної пристрасті і триває довго після того, як емоції та пристрасть вщухають. Сім'я, за Папою, є образом Пресвятої Трійці, де три Божественні Особи живуть у спільноті любові, даруючи себе одна одній, що є зразком для подружжя ¹¹⁶.

Папа Франциск у своєму вченні, зокрема в енцикліці "Amoris Laetitia", постійно наголошує на невід'ємній цінності кожної людини. Цей підхід є протилежним будь-яким формам виключення та маргіналізації. Він стверджує, що ставлення до кожної особи як до цінності саме по собі є основою для побудови справедливого суспільства. Папа пропонує пасторальні критерії, що базуються на чесноті любові і спрямовані на підтримку "слабких" та "вразливих". Ці критерії включають в себе зустріч, супровід, розрізнення та інтеграцію. Шлях до повної єдності з Христом і Його Церквою, за його вченням, пролягає через формування свідомості, братерську любов і конкретні дії, спрямовані на включення всіх. Це показує, що чеснота любові є не лише внутрішнім почуттям, а активною позицією, що змінює світ, роблячи його більш інклюзивним та милосердним ¹¹⁷.

¹¹⁵ Nguyen N. The Role and Characteristic of Love in 1 Corinthians 13. School of Theology and Seminary Graduate Papers. 2022. P. 19-21.

¹¹⁶ O'Collins G. The Joy of Love (Amoris Laetitia): The Papal Exhortation in Its Context. *Theological Studies*. 2016. Vol. 77, № 4. P. 915-916.

¹¹⁷ Bukalski S., Falewicz A. The Conjugal communio amoris in the Apostolic Exhortations Familiaris Consortio and Amoris Laetitia. *Verbum Vitae*. 2022. Vol. 40, № 1. P. 166-167.

Папа підкреслює, що справжня любов вимагає діалогу та спільного росту. Він радить подружжям використовувати три ключові слова: «будь ласка», «дякую», «пробач». Ці слова, сказані вчасно, щодня захищають і живлять любов. Любов не може бути ідеалізованою чи статичною; вона потребує постійного розвитку. Кожна криза в стосунках є можливістю для зростання та зміцнення зв'язку. Любов, що не розвивається, наражається на ризик, а зростання можливе лише через постійні акти доброти, які стають все більш інтенсивними, щедрими та радісними ¹¹⁸.

Тема любові також центральна в соціальній енциклопедії *Fratelli Tutti* («Всі брати»), яка була написана у відповідь на пандемію COVID-19. Папа Франциск закликає до загального прагнення до братерства та соціальної дружби. Він наголошує, що суспільство, яке відвертається від бідних і вразливих, є нездоровим. Щоб слідувати заповідям Христа, ми маємо бути «доброзичливими сусідами» для всіх, долаючи упередження та будуючи мости любові. Папа підкреслює, що любов — це не просто добрі вчинки, а вихід за межі власного «я», щоб знайти повноту існування в іншій людині. Таким чином, сучасне вчення трактує любов як рушійну силу, що спонукає нас до милосердя, співчуття та прощення ¹¹⁹.

Звертаючись до образу Святого Сімейства з Назарету, Папа Франциск використовує вираз "*communio dilectionis*", що перекладається як "спільнота любові" у значенні, що походить від "*dilectio*" — любові як акту волі, свідомого вибору. Це поняття, відмінне від любові, що асоціюється з емоціями та пристрастю (*amor*). Така любов є свідомим рішенням чинити волю Божу та наслідувати приклад Христа, який "ніс своє життя за своїх друзів". Це свідчить про те, що чеснота любові у вченні Франциска — це не просто почуття, а жертвний акт самодарування. Сексуальність у подружжі, про яку він також згадує, є мовою цієї любові, а її дітородний аспект є свідченням "духовної

¹¹⁸ The joy of a sincere and true love. *Opus Dei*. URL: <https://opusdei.org/en/article/amoris-laetitia-advice-from-pope-francis-love/> (дата звернення: 19.06.2025).

¹¹⁹ Nguyen N. The Role and Characteristic of Love in 1 Corinthians 13. *School of Theology and Seminary Graduate Papers*. 2022. P. 21-22.

плідності" сім'ї. Таким чином, чеснота любові, за Папою Франциском, є динамічним і свідомим процесом, який перетворює як внутрішні стосунки в сім'ї, так і її місію у світі ¹²⁰.

Особлива увага приділяється плідності любові, яка проявляється у прийнятті дітей. Подружжя любов, що дарує себе одне одному, також дарує світу нове життя. Діти є живим відображенням любові, постійним знаком єдності подружжя. Папа Франциск заохочує подружжя, які не можуть мати власних дітей, розширювати свою любов через усиновлення, що є дуже щедрим способом стати батьками. Він також нагадує, що виховання дітей у вірі є місією, яка допомагає всій родині і поширює віру за межі сімейного кола ¹²¹.

Отже, вчення Папи Франциска розкриває чесноту любові як динамічну силу, що має своє джерело в Пресвятій Трійці. Він підкреслює, що ми, створені на образ Божої «спільноти любові», маємо вроджену потребу любити та служити іншим, виходячи за межі власної ізоляції. Ця любов, яку він називає «агаре», є не абстрактним почуттям, а свідомим і жертвним актом самодарування. Папа закликає до самоаналізу, щоб розпізнати, чи є ми добрими самарянами, які бачать Христа в страждаючому ближньому, чи байдужими перехожими. Це вибір, який вимагає відмови від егоїстичних звичок і є єдиною відповіддю на глобальні проблеми. Понтифік особливо наголошує на важливості ніжності як ключової характеристики любові. Ніжність, за його словами, є ознакою любові, вільної від егоїстичної власності, і спонукає нас ставитися до іншої людини з величезною повагою, побоюючись завдати їй шкоди чи відібрати її свободу. Ця чеснота дозволяє нам бачити в іншій особі не засіб, а мету, цінуючи її вроджену красу та святість. Папа також підкреслює, що любов завжди є плідною. Вона проявляється не лише у народженні дітей, а й у постійному зростанні та розвитку стосунків між подружжям. Любов, що не зростає, піддається ризику, тому вона вимагає діалогу, прощення та щоденних актів доброти.

¹²⁰ Bukalski S., Falewicz A. The Conjugal communio amoris in the Apostolic Exhortations *Familiaris Consortio* and *Amoris Laetitia*. *Verbum Vitae*. 2022. Vol. 40, № 1. P. 168-169.

¹²¹ The joy of a sincere and true love. *Opus Dei*. URL: <https://opusdei.org/en/article/amoris-laetitia-advice-from-pope-francis-love/> (дата звернення: 19.06.2025).

Папа Франциск підкреслює, що чеснота любові є вирішальним фактором нашого спасіння. Він зазначає, що наприкінці життя нас судитимуть за конкретними актами милосердя, які ми чинили, адже, коли ми чинимо добро «найменшим» нашим ближнім, ми робимо це для самого Христа. Ця любов виходить за межі будь-яких умов, незважаючи на соціальний статус, расу чи національність людини. Вона є активною позицією, що змінює світ, роблячи його більш інклюзивним та милосердним. Це показує, що любов, за вченням Папи, є не лише внутрішнім почуттям, а динамічним процесом, який перетворює як окремих людей, так і все суспільство.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ ЧЕСНОТИ ЛЮБОВІ СУЧАСНИМИ БОГОСЛОВАМИ КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

Сучасне богослов'я Католицької Церкви пропонує глибокий і всебічний погляд на чесноту любові, розкриваючи її не тільки як релігійну доктрину, а й як життєву силу, що формує християнську ідентичність. Цей розділ присвячений аналізу двох ключових аспектів: теологічних і філософських основ любові та її практичних проявів у повсякденному житті. Ми дослідимо, як сучасні богослови, спираючись на традиції, переосмислюють любов як єдність з Богом і ближнім, а також як вона перетворює людську волю, моральне життя та спонукає до конкретних вчинків, служіння й милосердя.

3.1. Теологічні та філософські основи чесноти любові

Любов у католицькому богослов'ї є не просто почуттям, а божественною чеснотою, що безпосередньо походить від Бога і спрямовує нас до Нього. Вона відрізняється від інших чеснот тим, що її джерелом і кінцевою метою є сам Бог. Це означає, що ми любимо Бога не через якусь користь для себе, а заради Нього самого. Ця любов до Бога є основою для любові до ближнього: ми любимо інших як самих себе, тому що вони є образом Бога. Таким чином, любов до ближнього нерозривно пов'язана з любов'ю до Творця ¹²².

Карл Ранер, один із найвпливовіших богословів XX століття, глибоко роздумував над єдністю любові до Бога та любові до ближнього. Для нього ці два поняття є нероздільною реальністю, що має один корінь. Ранер стверджує,

¹²² Катехизм Католицької Церкви / Синод Української Греко-Католицької Церкви. Жовква : Місіонер, 2002. С. 432.

що в любові до ближнього ми насправді зустрічаємо самого Бога. Він пояснює, що ця любов не зводиться лише до міжособистісних стосунків, а має широкий соціальний та суспільно-політичний вимір. Справжня християнська любов спонукає нас докладати всіх зусиль, щоб суспільні структури служили свободі, розвитку та гідності ближнього, а не поневолювали чи експлуатували його ¹²³.

Варто зауважити, що об'єкт любові є конкретним і специфічним. Це не загальна турбота, а любов, спрямована на конкретну особу, спільноту чи ідеал. Любов не допускає байдужості, і хоча об'єкт любові є випадковим, а не необхідним, коли він «трапляється», він стає єдиним. Любов є безкорисливою. Той, хто любить, прагне блага для об'єкта своєї любові, не переслідуючи жодних інших інтересів. Це означає, що любов — це не стільки почуття чи переконання, скільки певна конфігурація волі, яка спрямована на благо улюбленого ¹²⁴.

Необхідно зауважити, як Карл Ранер доводить, що будь-який позитивний моральний вчинок є водночас спасенною подією обоження, незалежно від того, чи його виконує віруюча, чи невіруюча людина. Це означає, що будь-яка дія, що ґрунтується на любові, навіть якщо вона не має відверто релігійної мотивації, є частиною таємниці спасіння. Любов до ближнього, на його думку, є не просто одним із моральних вимірів, а основою та сукупністю всіх моральних аспектів людського життя. Вона є універсальним базовим актом людини, який надає сенс, напрямок та міру всьому іншому, і є здійсненням трансцендентної природи людської істоти ¹²⁵.

Людина, що любить, ідентифікує себе з інтересами об'єкта своєї любові. Вона сприймає інтереси іншого як свої власні. Якщо виникає конфлікт між особистими інтересами та інтересами улюбленого, це сприймається як внутрішній конфлікт. Хоча людина має обмежені можливості для виконання всіх інтересів, бажання блага для іншого є безмежним. Це перетворення в людині

¹²³ Catta G. 'God for Us' in the Challenge of Integral Human Development: Theology in Post-Vatican II Catholic Social Teaching. Boston College, 2015. P. 71-72.

¹²⁴ Hermans K. A. M. Love in a time of scarcity: an event-hermeneutical interpretation. *Acta Theologica*, Vol. 37, № 2. P. 40-41.

¹²⁵ Catta G. 'God for Us' in the Challenge of Integral Human Development: Theology in Post-Vatican II Catholic Social Teaching. Boston College, 2015. P. 72-73.

відбувається в життєзміній події любові, коли її власні інтереси змінюються, щоб відповідати інтересам улюбленого ¹²⁶.

Богослов Карл Ранер робить висновок, що релігійний акт, безпосередньо спрямований до Бога, не має вищого рангу, ніж акт люблячого спілкування з іншою людиною. Це пояснюється тим, що зустріч із Богом завжди відбувається через і у світі, що складається зі стосунків з іншими. Немає зустрічі з Богом поза цим світом. Таким чином, богослов'я, вкорінене в історії, має шукати Бога не де-небудь, а саме в практичній діяльності людей, які намагаються любити один одного, долаючи виклики сучасного світу. Це робить соціальні енцикліки, які досліджують ці стосунки, важливим богословським місцем, де можна наблизитися до таємниці Бога ¹²⁷.

Любов не підлягає нашому безпосередньому вольовому контролю. Ми не обираємо, кого любити; скоріше, це об'єкт любові обирає нас. Любов є «вольовою необхідністю», що обмежує нашу волю, але при цьому відчувається як звільнення. Це парадокс: ми одночасно пасивні, коли нас «захоплює» об'єкт любові, і активні, коли спрямовуємо свою волю до нього. Це відчуття «вольової необхідності» звільняє нас від нерішучості та перешкод, дозволяючи віддатися об'єкту любові всім серцем ¹²⁸.

Любов як чеснота є глибоким прагненням людини до повноцінного життя з Богом. Вона є цілісною відповіддю на Божу любов, виявлену в Ісусі Христі, і народжується з віри. Ця чеснота — це не просто емоція, а дар, що перетворює людину, роблячи її «новою істотою». Це внутрішнє оновлення виявляється у змінній поведінці щодо всього світу. Таким чином, любов є основою християнського життя, що відображає обожествлення у Воскреслому Христі ¹²⁹.

¹²⁶ Hermans K. A. M. Love in a time of scarcity: an event-hermeneutical interpretation. *Acta Theologica*, Vol. 37, № 2. P. 41.

¹²⁷ Catta G. 'God for Us' in the Challenge of Integral Human Development: Theology in Post-Vatican II Catholic Social Teaching. Boston College, 2015. P. 73-74.

¹²⁸ Hermans K. A. M. Love in a time of scarcity: an event-hermeneutical interpretation. *Acta Theologica*, Vol. 37, № 2. P. 41-42.

¹²⁹ Шеремета В. Катехиза про чесноту любові. URL: <https://catholicnews.org.ua/katehiza-pro-chesnotu-lyubovi/> (дата звернення: 19.06.2025).

Сучасне богослов'я, використовуючи герменевтику подій, розглядає парадоксальність чесноти любові як ключову ознаку її життєзміної сили. Відповідаючи на питання, як чеснота може бути одночасно людською досконалістю і божественним даром, герменевтика подій показує, що любов є несподіваним і можливим актом. Вона не є наслідком логічних висновків, а скоріше даром, що змінює реальність. Це особливо видно в притчі про блудного сина, де співчуття батька є несподіваним, але можливим актом, що перетворює ситуацію. Любов, хоча й може вважатися людською досконалістю, є насамперед подарунком, який дає людям впевненість у тому, що ця любов можлива завдяки Богові ¹³⁰.

У християнському богослов'ї любов («*caritas*») є найвищою з божественних чеснот, що має потрійний вимір і подвійне вираження. Її первинним проявом є обожнювання Бога понад усе, адже Він є Творцем і джерелом усього сущого. Через «*caritas*» людина підноситься над егоїстичним бажанням любити Бога лише за Його дари чи обіцянки винагороди. Ця любов – це повне посвячення і шанування Бога за Його безмежну доброту і милосердя, яке виходить за межі будь-якого розрахунку чи корисливості. Вона є актом чистої і безкорисливої відданості ¹³¹.

Вагомим є питання, чи можемо ми повністю зрозуміти кінцеву мету любові, якою є Бог. Герменевтика подій стверджує, що ця мета не може бути раціонально описана, але може бути пережита. Подібно до того, як у притчі про блудного сина кінцевий результат – це не просто новий "oikos", а «надзвичайний бенкет», який святкують усі. Ця подія символізує, що кінцева мета любові не описується, а переживається в прославленні та радості. Радість, що виникає з присутності Бога, відкриває серце для майбутнього, сповненого необмежених

¹³⁰ Hermans K. A. M. Love in a time of scarcity: an event-hermeneutical interpretation. *Acta Theologica*, Vol. 37, № 2. P. 42-43.

¹³¹ McClifty H. Why is Love Considered the Greatest of the Theological Virtues? *Aristos*. 2020. Vol. 5, № 1. P. 1.

можливостей. Таким чином, любов не вимагає повного знання своєї кінцевої мети, а вимагає руху серця, яке прагне до необмеженого блага об'єкта любові ¹³².

У християнській традиції універсальна любов (*philanthropia*), що охоплює незнайомців і потребуючих, завжди співіснувала з конкретною любов'ю до «найближчих» (*proximus*). Це протиставлення вирішується не через ігнорування конкретних стосунків, а через їхню пріоритетність. Хоча любов має бажати загального блага для всіх, її практичне втілення завжди зосереджене на тих, хто є ближчим. Цю ідею розвивали від Оригена до Томи Аквінського, який вважав, що любов до всіх повинна бути рівною в намірі, але різна в дії. Таким чином, універсальна любов знаходить вираження в конкретних стосунках і можливостях, як-от любов до сім'ї (*philadelphia*), любов до незнайомців (*philoxenia*) і любов до бідних (*philoptochia*) ¹³³.

Вторинним і необхідним проявом *caritas* є любов до ближнього. Ця любов виходить із серця людини, наповненого Божою любов'ю через Святого Духа. Вона спонукає нас передавати цю божественну любов іншим через добрі слова та вчинки. Така любов відрізняється від звичайної людської симпатії чи прихильності. Вона не залежить від емоцій, які можуть бути мінливими, а є благодаттю, що має три властивості: вона генеруюча (збільшується з часом), переконуюча (змінює наше сприйняття себе та інших) і викупна (перетворює людину на нове творіння) ¹³⁴.

Нарешті, герменевтика подій пояснює, як божественне «вливання» любові узгоджується зі свободою волі. Любов, згідно з феноменологічним аналізом, є «вольовою необхідністю», що не обмежує, а звільняє волю. Людина, що любить, віддається об'єкту своєї любові всім серцем, і це відчувається не як примус, а як вивільнення від нерішучості. Ця парадоксальна «неможливість не любити» є саме тим, що богословська дефініція любові виражає як «вливання від Бога». Це

¹³² Hermans K. A. M. Love in a time of scarcity: an event-hermeneutical interpretation. *Acta Theologica*, Vol. 37, № 2. P. 43.

¹³³ O'Donovan O. Love in Christian Ethics. *St Andrews Encyclopaedia of Theology*. 2024. P. 20-21.

¹³⁴ McClifty H. Why is Love Considered the Greatest of the Theological Virtues? *Aristos*. 2020. Vol. 5, № 1. P. 1-2.

перетворення волі є нерациональним актом щедрості, що свідчить про силу любові, яка змінює людину ¹³⁵.

Сучасне вчення про чесноту любові також наголошує на ролі спільноти, зокрема Церкви, як особливого місця, де універсальна любов стає конкретною реальністю. Заповідь Христа любити один одного вказує на «нову» любов, яка проявляється у взаємній єдності серед Його учнів. Ця єдність, на думку ранніх Отців Церкви, була настільки важливою, що її порушення прирівнювалося до відступництва. Водночас, ця спільнотна любов не виключала, а навпаки, заохочувала дружбу. Хоча в деяких чернечих традиціях ексклюзивна дружба засуджувалася як «ідолопоклонство», загалом християнська традиція високо цінувала її, розуміючи як співпрацю в практичних справах і служінні ¹³⁶.

Сучасне тлумачення 1 Коринтян 13 наголошує на тому, що апостол Павло використовує термін агапе для опису любові не як емоції, а як свідомої установки волі, спрямованої на вище благо інших. Цей розділ є частиною ширшої дискусії про духовні дари, яка має на меті виправити проблеми в коринфській громаді, де дари використовувалися для самозвеличення і конкуренції, що загрожувало єдності. Павло поміщає розповідь про любов між обговоренням дарів і говоріння мовами, щоб підкреслити, що без любові всі духовні дари — пророцтва, знання, навіть мучеництво — є марними і не приносять жодних плодів. Любов є душею і суттю всіх християнських вчинків, без якої вони втрачають сенс ¹³⁷.

Лівіо Меліна бачить сутність любові як єдності. Він пише, що «первинний досвід Блага – це досвід повноти в любові, що містить обіцянку досконалого спілкування з Богом та іншими». Людські дії відповідають благу особистості тією мірою, якою вони сприяють єдності. Меліна, цитуючи Тома Аквінського, стверджує, що любов — це «об'єднавча і зв'язуюча сила», яка поважає відмінності між тим, хто любить, і улюбленим. У любові ці відмінності не

¹³⁵ Hermans K. A. M. Love in a time of scarcity: an event-hermeneutical interpretation. *Acta Theologica*, Vol. 37, № 2. P. 43-44.

¹³⁶ O'Donovan O. Love in Christian Ethics. *St Andrews Encyclopaedia of Theology*. 2024. P. 21-22.

¹³⁷ Nguyen N. The Role and Characteristic of Love in 1 Corinthians 13. *School of Theology and Seminary Graduate Papers*. 2022. P. 7-9.

усуваються, а, навпаки, «стають основою для спілкування». Таким чином, для Меліни, любов є єдністю як у внутрішньому світі людини, так і в її стосунках з іншими ¹³⁸.

Християнське вчення про любов переосмислює біблійний закон, виходячи за рамки простої відповідності правилам. У Старому Завіті закон мав бути «в устах і в серці», а Ісус і апостол Павло пов'язують це внутрішнє розуміння із любов'ю. Павло стверджує, що весь закон «здійснюється» в любові до ближнього. Таким чином, любов стає всеосяжною заповіддю, яка зводить усі конкретні закони до їхньої універсальної причини. Це розуміння відображалось в середньовічній алегорії, де любов – це стовбур дерева, а Десять Заповідей – його гілки. Любов не просто замінює закон, а надає йому внутрішнього морального сенсу, що зрештою призводить до історичного прогресу ¹³⁹.

Любов (*caritas*) вважається найвищою з богословських чеснот з трьох причин. По-перше, вона, на відміну від віри та надії, не перестає існувати у вічності. Коли людина потрапляє в Царство Небесне, віра змінюється на безпосереднє споглядання Бога, а надія — на вічне блаженство. Лише любов, яка є сутністю самого Бога, досягає своєї повноти. По-друге, тоді як віра і надія орієнтовані на індивідуальне спасіння, любов спрямована на благо ближнього, допомагаючи йому досягти вічного блаженства. По-третє, любов дає людині силу повністю виконувати Божі заповіді, що веде до обоження (*theosis*) ¹⁴⁰.

Любов не є просто «обов'язком», а скоріше передбаченням обов'язку. Це добровільне прийняття заповіді, що відображає найглибші прагнення людини. Хоча Кант заперечував «обов'язок любити», інші богослови, як Шеллер, вважають, що любов є передумовою обов'язку. Коли ми любимо, ми усвідомлюємо моральні рамки, які керують нашими вчинками. У Новому Заповіті ця ідея пов'язана з «новим завітом», де закон «записаний на серці» завдяки дару Святого Духа. Любов також розглядається як «золотий ланцюг» і

¹³⁸ Brady B. V. Love and Recent Developments in Moral theology. *Journal of Moral Theology*, Vol. 1, №. 2. 2012. P. 156-157.

¹³⁹ O'Donovan O. Love in Christian Ethics. *St Andrews Encyclopaedia of Theology*. 2024. P. 11-12.

¹⁴⁰ McClifty H. Why is Love Considered the Greatest of the Theological Virtues? *Aristos*. 2020. Vol. 5, № 1. P. 2.

«творець» усіх інших чеснот, об'єднуючи їх у цілісне моральне життя. Це підкреслює її ключове місце у християнській етиці ¹⁴¹.

Любов є терплячою і доброю. Терпеливість у цьому контексті означає не просто здатність витримувати дрібні незручності, а чесноту, що дозволяє витримувати страждання і залишатися мирлюбним. Це спосіб опору проти ворожих сил світу, що дає християнській спільноті можливість зростати в любові без деморалізації. Доброта – це функціональна здатність добре ставитися до інших, вона є однією з головних рис самого Бога, яку повинні наслідувати віруючі. Цим Павло підкреслює, що ці риси є відображенням Божої любові до нас, і ми повинні діяти так само щодо інших, щоб демонструвати свою вірність Богові ¹⁴².

Справжня любов не може бути повною без щирого ставлення до природи як до Божого творіння. Цінність навколишнього світу вимірюється не тільки його корисністю для людини, а й тим, що він є проявом Божої животворної любові. Як наслідок, ставлення до невидимого Бога підтверджується нашим ставленням до видимих Його творінь. Таким чином, відповідальність за природу є важливим елементом нашої любові до Творця ¹⁴³.

Любов є «зв'язком досконалості» і формою всіх чеснот. Це означає, що вона є тим принципом, який надає сенсу, оживляє і впорядковує всі інші чесноти. Жодна чеснота – ні віра, ні надія, ні навіть справедливість – не може бути досконалою без любові. Вона виступає джерелом, з якого починається їхнє християнське життя, і завершенням, до якого вони прагнуть. Любов також має силу зміцнювати та очищувати нашу природну людську любов, підносячи її до надприродного рівня досконалості, що відображає Божу любов. Це перетворює нашу любов, роблячи її подібною до любові самого Бога ¹⁴⁴.

¹⁴¹ O'Donovan O. Love in Christian Ethics. St Andrews Encyclopaedia of Theology. 2024. P. 12-14.

¹⁴² Nguyen N. The Role and Characteristic of Love in 1 Corinthians 13. School of Theology and Seminary Graduate Papers. 2022. P. 10-12.

¹⁴³ Шеремета В. Катехиза про чесноту любові. URL: <https://catholicnews.org.ua/katehiza-pro-chesnotu-lyubovi/> (дата звернення: 19.06.2025).

¹⁴⁴ Катехизм Католицької Церкви / Синод Української Греко-Католицької Церкви. Жовква : Місіонер, 2002. С. 433.

Згідно з Катехизмом УГКЦ, любов є найголовнішою чеснотою, яка виникає з віри. Це не просто людське почуття, а Божий дар, що робить християнина «новим творінням у Христі» і дозволяє йому брати участь у Божій любові. Ця любов є безкорисливою та жертвною, вона не шукає власної вигоди. Саме вона дає християнину силу любити навіть своїх ворогів, як навчає апостол Павло у 1 Кор.13. Така любов відображає образ Бога, який своєю милосердною любов'ю спасає грішників, примиряючи їх із Собою і виправдовуючи в Христі. Це перетворює особистість, роблячи її здатною до вчинків, які здавалися б неможливими ¹⁴⁵.

Любов перевершує віру і надію, оскільки вона одна триває у вічності. Тома Аквінський пояснював, що через любов людина безпосередньо отримує об'єкт свого бажання — самого Бога. Коли людина здобуває вічне блаженство, віра зникає, бо вона перетворюється на безпосереднє бачення, а надія — на винагороду. Любов же продовжує існувати, бо вона є основою нашої свободи жити як усиновлені діти Бога. Саме ця любов є відмінною ознакою християн, яка спонукає їх до справ милосердя ¹⁴⁶.

Чесноти віри, надії та любові починаються в людині під час хрещення. Вони є не що інше, як досконала любов до Бога. Коли людина не знає Бога, вона створює собі ідолів – язичницьких божеств, раціоналістичні ідеї або інші міфи, що виконують функцію божеств. Християнство пробуджує в нас любов до добра. Отці Церкви розуміли, що справжнє моральне бачення має бути безпосередньо пов'язане з Євангелієм, яке живе і сповідує Церква. Таким чином, зростання в чесноті любові – це процес, що вимагає орієнтації душі на добро, яке відкривається через пізнання Бога ¹⁴⁷.

Чесноти вдосконалюють не тільки наші вчинки, а й те, ким ми є. Для тих, хто нас любить, важливі не стільки наші дії, скільки наш характер. І якщо наш керівник більше дбає про нашу роботу, то Бог, як наш люблячий Отець,

¹⁴⁵ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: «Христос – наша Пасха» / Синод Української Греко-Католицької Церкви. Львів : Свічадо, 2012. С. 260.

¹⁴⁶ McClifty H. Why is Love Considered the Greatest of the Theological Virtues? *Aristos*. 2020. Vol. 5, № 1. P. 2-3.

¹⁴⁷ Arthur J. A christian education in the virtues: character formation and human flourishing. Routledge, 2021. P. 110.

підкується про нас самих. У цьому полягає фундаментальна різниця: Бог не є нашим начальником, Він – джерело любові, і Його ставлення до нас ґрунтується не на заслугах, а на любові ¹⁴⁸.

Християнські чесноти, як-от смиренність, мають унікальну якість, що не завжди очевидна в інших традиціях. Хоча деякі чесноти, як, наприклад, щедрість чи доброта, є універсальними, у християнському контексті вони завжди пов'язані з любов'ю. Ця любов виявляється в безкорисливості та готовності віддавати, не рахуючи втрат. У християнському мисленні прощення допомагає людині відвернутися від своїх помилок, щоб любити Бога і ближнього всім серцем. Християнське життя відрізняється від світського, бо його кінцева мета – це не самовдосконалення, а єдність із Богом, який є джерелом усіх чеснот ¹⁴⁹.

Любов завжди є відповіддю на сприйняте добро. Оскільки Бог є найвищим і найголовнішим добром, любов до Нього є первинною. Ця любов виявляється у прагненні та дії на благо іншого. Згодом ця любов поширюється на ближнього, як про це говорить Ісус у заповіді любові. Вацек вважає, що любов є «серцем християнської етики», а моральне життя – це схема, в якій люди відповідають на Божу любов, люблячи у відповідь Бога та ближнього ¹⁵⁰.

Любов — це безумовна любов до всіх і основа християнського морального життя. Вона проявляється в любові до Бога понад усе, а також у любові до ближнього і до себе заради Бога. Вона є метачеснотою, що оживляє і наповнює змістом усі інші моральні чесноти. Тоді як природні чесноти допомагають нам досягти певної мети, богословські чесноти, зокрема любов, напряду пов'язують нас з кінцевою метою нашого життя – Богом. Любов підносить природні чесноти до надприродного рівня, роблячи їх ефективнішими. Вона приносить із собою інші чесноти та плоди Святого Духа, такі як радість, мир, довготерпіння і доброта, а дари Святого Духа сприяють їхньому розвитку та практиці ¹⁵¹.

¹⁴⁸ Kreeft P. *Virtues and vices*. Washington: Knights of Columbus Supreme Council. 2000. P. 6.

¹⁴⁹ Arthur J. *A christian education in the virtues: character formation and human flourishing*. Routledge, 2021. P. 118.

¹⁵⁰ DiLeo D. L. Catholic Social Teaching, Love, and Thomistic Secondary Moral Precepts. *Journal of Moral Theology*. 2019. Vol. 8, № 2. P. 69-70.

¹⁵¹ Arthur J. *A christian education in the virtues: character formation and human flourishing*. Routledge, 2021. P. 149.

Сучасне богослов'я, спираючись на традицію, зокрема на вчення святого Томи Аквінського, трактує любов як ключовий аспект пізнання Бога, який є самою Любов'ю. Тома Аквінський вважав любов «першим принципом» прагнення до об'єкта любові. Любов, з богословської точки зору, є «афективною, ствердною участю в доброті буття». Сучасні богослови, як-от Едвард Вацек, розрізняють її форми та підкреслюють, що всі ці форми є доповнювальними і мають місце в християнському розумінні любові ¹⁵².

Отже, сучасне католицьке богослов'я трактує любов як ключову богословську чесноту, що є даром від Бога. Вона є першим принципом, який спрямовує нас до Нього і є основою для любові до ближнього. Важливим є факт нерозривної єдності цих двох видів любові, адже ми зустрічаємо Бога саме в любові до іншої людини. Це робить будь-який моральний вчинок, що ґрунтується на любові, частиною таємниці спасіння, навіть якщо він не має відверто релігійної мотивації. Любов – це свідомий вибір волі, а не сліпа емоція. Вона конкретна, безкорислива та перетворює людину зсередини, змушуючи її ідентифікувати себе з інтересами улюбленого. Парадоксальність любові полягає в тому, що вона є одночасно Божим даром і вольовою необхідністю, яка звільняє, а не обмежує. Як найвища з чеснот, любов перевершує віру та надію, адже вона одна триває у вічності та є зв'язком досконалості, що об'єднує всі інші чесноти. Вона стає основою для свободи, оновлення і перетворення людини на образ Божий.

3.2 Практичні аспекти чесноти любові в сучасному вченні

Сучасні католицькі моралісти по-різному підкреслюють сутність чесноти любові, акцентуючи увагу на жертві або єднанні. Девід Шиндлер наголошує на аспекті жертви, що відображає природу Бога як щедрого Творця. Він стверджує,

¹⁵² DiLeo D. L. Catholic Social Teaching, Love, and Thomistic Secondary Moral Precepts. *Journal of Moral Theology*. 2019. Vol. 8, № 2. P. 67-68.

що оскільки все існуюче є даром від Бога, воно за своєю природою має прагнути ділитися собою. Шиндлер посилається на 1 Ів. 4:10, де сказано, що любов полягає не в нашій любові до Бога, а в Його любові до нас. Ця концепція підкреслює, що любов є жертвним даром, а страждання – невід'ємна частина цього дару ¹⁵³.

У християнстві любов нерозривно пов'язана з турботою про ближнього. Заклик «І зважаймо один на одного, заохочуючи до любови й до діл добрих» (Євр. 10:24) означає не просто пасивне співчуття, а пильну увагу до духовних і тілесних потреб інших. Це передбачає ретельне спостереження та усвідомлення ситуації, щоб надати конкретну допомогу. Таким чином, любов стає «простою відповіддю на нагальні потреби». Однак, щоб бути справжньою, любов має відповідати певним умовам: вона повинна бути вільним даром і ніколи не використовуватися для примусового навернення ¹⁵⁴.

Шиндлер також розглядає страждання як ключову особливість любові. Він пише, що навіть перед лицем масового гріха та розбитості, в глибині людського серця залишається усвідомлення, хоча й не завжди свідоме, необхідності жертвувати та страждати задля добра і Бога. Для нього, жити в реальності любові – це звільнити радість у серці нашого страждання, радість, яка походить від того, ким ми насправді є перед Богом. Центральним образом для Шиндлера є згода Марії. У цьому акті Марія створює простір для іншого, що втілюється, що виражає готовність до жертви і є моделлю для всіх людей ¹⁵⁵.

Сучасне богослов'я підкреслює, що чеснота любові є основою, яка відрізняє християнський світогляд від світського. Вона є не просто абстрактною ідеєю, а практичною силою, що спонукає християн до конкретних дій. На відміну від язичницьких і філософських концепцій мудрості, які зосереджувалися на внутрішньому самовдосконаленні, християнська любов спрямована назовні – на

¹⁵³ Brady B. V. Love and Recent Developments in Moral theology. *Journal of Moral Theology*, Vol. 1, №. 2. 2012. P. 154-155.

¹⁵⁴ McClifty H. Why is Love Considered the Greatest of the Theological Virtues? *Aristos*. 2020. Vol. 5, № 1. P. 4.

¹⁵⁵ Brady B. V. Love and Recent Developments in Moral theology. *Journal of Moral Theology*, Vol. 1, №. 2. 2012. P. 155-156.

благо інших. Ця любов ґрунтується на Втіленні Христа і Його жертві, що дає відповідь на всі екзистенційні питання ¹⁵⁶.

Серве Пінкерс підкреслює важливість жертви та самозречення. Він критикує етику, засновану на обов'язку, а також тих сучасних моралістів, які перебільшують роль наївної та заплутаної любові, відкидаючи самозречення. На думку Пінкерса, «людська любов будується на жертві», і без радикального самозречення не може бути справжньої любові. Ця ідея особливо актуальна для подружнього життя, де нездатність одного з партнерів до жертви може призвести до розпаду сім'ї. Він стверджує, що для справжньої любові до Бога необхідні «відсторонення і самозречення» ¹⁵⁷.

Майкл Шервін показує, як любов і знання діють разом у житті благодаті. Він стверджує, що любов до Бога (чеснота «caritas») не є лише зовнішньою мотивацією, а перетворює людську моральну діяльність зсередини. За його словами, благодать, яка надається Богом, не замінює, а підносить природний процес практичного мислення людини, роблячи його здатним до правильних суджень, що ведуть до вічної мети. Це означає, що чеснота любові трансформує моральне життя, дозволяючи розуму правильно оцінювати вчинки, які ведуть до Бога ¹⁵⁸.

Сьогодні розрив між світським і християнським розумінням чеснот залишається актуальним. Дослідження показують, що християнські вірування продовжують бути потужним мотиватором для благодійності та волонтерства. За Томою Аквінським, милосердна любов є найвищою з чеснот, оскільки вона дозволяє нам увійти у стосунки з Богом і поширювати цю любов на інших. Любов є також необхідною для формування інтелектуальних чеснот, перетворюючи знання на справжню мудрість, адже знання без любові не роблять людину доброю ¹⁵⁹.

¹⁵⁶ Arthur J. A christian education in the virtues: character formation and human flourishing. Routledge, 2021. P. 120-121.

¹⁵⁷ Brady B. V. Love and Recent Developments in Moral theology. *Journal of Moral Theology*, Vol. 1, №. 2. 2012. P. 156.

¹⁵⁸ Cloutier D., Mattison W. C. The Resurgence of Virtue In Recent Moral Theology. *Journal of Moral Theology*, Vol. 3, №. 1. 2014. P. 255-257.

¹⁵⁹ Arthur J. A christian education in the virtues: character formation and human flourishing. Routledge, 2021. P. 121-122.

Деякі сучасні богослови, як Серве Пінкерс, розглядають любов до себе як природне прагнення до блага, яке, однак, може бути зіпсоване егоїзмом. Він підкреслює, що лише самозречення може очистити цю природну любов. На противагу цьому, автори, які наголошують на єдності, як Маргарет Фарлі, припускають, що для справжньої любові необхідно мати щось, що можна запропонувати, і бути готовим прийняти любов. Це вимагає позитивного ставлення до себе. Едвард Васек стверджує, що оскільки Бог любить нас, ми також повинні любити себе. Ця достойна самооцінка є не егоїзмом, а необхідною основою для здорових стосунків і готовності до єдності ¹⁶⁰.

Любов перетворює моральне життя християнина, даруючи йому духовну свободу дітей Божих. Людина більше не служить Богові зі страху, як раб, або заради винагороди, як наймит. Натомість вона діє як дитина, що вільно відповідає на батьківську любов, бо знає, що Бог «перший полюбив нас». Таке життя є радісною і свідомою відповіддю на Божий дар, а не примусом. Ця свобода виявляється у вчинках, що ґрунтуються на вдячності, а не на страху чи розрахунку ¹⁶¹.

Любов у християнському вченні є нерозривно пов'язаною з розумінням того, що кожна людина створена на образ і подобу Божу. Це означає, що, люблячи Бога, ми повинні любити інших людей, оскільки вони є вираженням Його природи. Через благодать людина здатна чинити добрі вчинки, які сприяють розкриттю її гідності. Кожна людина має потенціал пізнати і полюбити Бога, але християнин повинен працювати з Божою благодаттю, щоб виправити зловживання дарами розуму та свободи. Розвиваючи ці дари, ми вчимося любити істину та добро, що звільняє нас від невігластва і примусу. Хоча гріх може спотворювати нашу здатність до любові, благодать може її відновити, допомагаючи нам ставати подібними до Христа ¹⁶².

¹⁶⁰ Brady B. V. Love and Recent Developments in Moral theology. *Journal of Moral Theology*, Vol. 1, №. 2. 2012. P. 172-174.

¹⁶¹ Катехизм Католицької Церкви / Синод Української Греко-Католицької Церкви. Жовква : Місіонер, 2002. С. 433.

¹⁶² Arthur J. A christian education in the virtues: character formation and human flourishing. Routlage, 2021. P. 139.

Пол Ваделл та Патриція Ламуро також підкреслюють, що християнська любов має виходити за межі «безпечної» любові, яка обмежується лише тими, кого легко любити. Спираючись на образ любові як «печі», що зігріває весь будинок, вони стверджують, що чим сильніша наша любов до Бога, тим ширше вона може поширюватися на тих, хто здається «нелюбимим»: грішників, ворогів і навіть тварин. Це розуміння закликає до екологічної любові, що є викликом для звичного уявлення про любов і спонукає нас виходити за межі комфорту, щоб наслідувати приклад Ісуса ¹⁶³.

Божою жертвовою любов дарує нам можливість змінитися і навернутися. Вона спонукає нас замислитися над своєю божественною природою та справжнім покликанням. Істинність нашої віри підтверджується через втілення милосердної і відповідальної любові у повсякденних діях. Приймаючи цей найвищий дар, ми покликані стати свідками Божої милості, несучи її нашим ближнім та усьому творінню ¹⁶⁴.

Справедливість, хоч і необхідна, не є кінцевою метою. Вона має служити любові, так само, як сила повинна служити праву. Ми народжуємося, усвідомлюючи силу і слабкість, а в дитинстві вчимося справедливості від батьків і вчителів. Однак, дорослішаючи, ми розуміємо, що справедливість не є достатньою. Наша єдина надія – це любов, милосердя і прощення, що походять від Бога та один від одного ¹⁶⁵.

Плодами любові є радість, мир і милосердя. Любов спонукає нас до добродійності, взаємної підтримки і є доброзичливою. Вона створює міцні зв'язки, що ґрунтуються на безкорисливості та щедрості. Любов є основою справжньої дружби і співпричастя, втілюючи в собі найвищі ідеали людських стосунків, що відображають божественну природу. Вона виражається у

¹⁶³ Brady B. V. Love and Recent Developments in Moral theology. *Journal of Moral Theology*, Vol. 1, №. 2. 2012. P. 174-176.

¹⁶⁴ Шеремета В. Катехиза про чесноту любові. URL: <https://catholicnews.org.ua/katehiza-pro-chesnotu-lyubovi/> (дата звернення: 19.06.2025).

¹⁶⁵ Kreeft P. *Virtues and vices*. Washington: Knights of Columbus Supreme Council. 2000. P. 7.

готовності допомагати, прощати та будувати спільноту, де панують взаємна повага і турбота ¹⁶⁶.

Християнська практична мудрість (*phronesis*) — це не лише здатність діяти правильно, а й уміння бачити світ очима Бога. Вона ґрунтується на тому, як віра формує наш вибір і вчинки. Любов у цьому контексті є ключовою, адже саме вона перетворює знання про добро на дію. Ця мудрість набувається через життєвий досвід, роздуми та творчу уяву, що формується під впливом віри, надії та любові. Практична мудрість робить віру живою, виявляючи її не в абстрактних ідеях, а в конкретних вчинках, таких як служіння, самопожертва та милосердя ¹⁶⁷.

Любов є змістом і мотивом усіх моральних вчинків християнина. Як навчав Ісус, у заповіді любові до Бога і ближнього міститься весь Закон. Отримавши цей дар, християнин здобуває свободу дітей Божих, що дозволяє йому виконувати Закон не зі страху чи обов'язку, а з любові. Таким чином, любов є не тільки джерелом, а й метою морального життя, надаючи йому сенсу і натхнення. Це звільняє людину від рабського страху перед покаранням і перетворює її життя на радісну та добровільну відповідь на Божий поклик ¹⁶⁸.

Згідно з богословською етикою, порядок чеснот у житті людини виглядає так: любов (як прагнення до моральності), надія (на досягнення найвищого блага) і віра (у Бога, що може це благо здійснити). Ця послідовність підкреслює, що саме любов є початковою мотивацією. Людина, яка має віру і надію, але не має любові, може фаталістично думати, що її вчинки не мають значення. Вона вірить у Бога і надіється на вічне спасіння, але не робить внеску в моральний проект. З іншого боку, людина, що має любов, але не має віри і надії, буде постійно сумніватися в остаточному успіху своїх моральних зусиль. Тому саме

¹⁶⁶ Катехизм Католицької Церкви / Синод Української Греко-Католицької Церкви. Жовква : Місіонер, 2002. С. 434.

¹⁶⁷ Arthur J. A christian education in the virtues: character formation and human floushing. Routlage, 2021. P. 146.

¹⁶⁸ Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: «Христос – наша Пасха» / Синод Української Греко-Католицької Церкви. Львів : Свічадо, 2012. С. 261.

любов є найбільшою з чеснот, бо вона є кінцевою метою віри і надії та єдиною чеснотою, що триватиме вічно ¹⁶⁹.

Любов є головною мотивацією для євангелізації. Отримавши безкоштовний дар Божої любові, християнин відчуває потребу передати її іншим. Це не означає, що любов повинна бути сліпою чи невибірковою. Навпаки, справжня любов має бути розумною і вибірковою, не толеруючи неморальних вчинків чи згубного способу життя. Вона має бути «пристосована і націлена на потреби інших», навіть якщо це може призвести до непорозумінь чи втрати дружби. Любов покликана допомагати ближньому, не схвалюючи гріх, а спонукаючи до добра ¹⁷⁰.

Сучасне богослов'я наголошує, що любов є ключовою чеснотою, яка допомагає людині відповісти на Божу любов. Це розуміння дозволяє подолати хибну роз'єднаність між особистою вірою та соціальною етикою, що нерідко призводить до сприйняття християнських моральних принципів як необов'язкового «доповнення» до особистих стосунків із Богом. Тлумачення християнського вчення як ресурсу для відповіді на Божу любов може зробити ці принципи невіддільною частиною повноцінного християнського життя, а не лише «таємним» знанням ¹⁷¹.

Любов є рушійною силою, що дає людині змогу повністю виконувати Божі заповіді, завершуючи таким чином процес обоження. Вона є головним мотиватором внутрішньої людини, спонукаючи її до дії. Ісус підкреслював цю істину, кажучи, що любов до Нього є єдиною причиною для дотримання Його настанов. Він не ставив жодних інших умов, окрім любові, яка дає сили жити за досконалими законами Бога. Навіть віра, здатна творити чудеса, і надія, яка дарує радість, не можуть самотійно спонукати до повного дотримання Божих

¹⁶⁹ Phillips R. L. Faith without hope is dead: moral arguments and the theological virtues. *Religious Studies*. 2022. Vol. 58, № 1. P. 96-112.

¹⁷⁰ McClifty H. Why is Love Considered the Greatest of the Theological Virtues? *Aristos*. 2020. Vol. 5, № 1. P. 4-5.

¹⁷¹ DiLeo D. L. Catholic Social Teaching, Love, and Thomistic Secondary Moral Precepts. *Journal of Moral Theology*. 2019. Vol. 8, № 2. P. 72-73.

настанов. Без дару любові людина не може виконати Закон, бо де немає любові до Бога, там панує тілесна пожадливість ¹⁷².

Любов, будучи даром Божої благодаті, є видимою і культивується у спільноті через молитву, поклоніння, служіння, справедливість, прощення, смиренність та свідчення любові. Вона є рушійною силою для всіх інших чеснот, формуючи совість християнина. Крім того, саме любов до Бога і досвід відчуття любові з боку спільноти мотивують християн повертатися до таїнств, які живлять, зцілюють і зміцнюють їх. Спільнота віри, таким чином, стає середовищем, де любов формується і зростає, допомагаючи кожному вірянину набувати зрілості та робити свідомий моральний вибір ¹⁷³.

Любов – це дія, яка проявляється в дотриманні Божих заповідей. Христос наказує любити навіть наших ворогів, бо саме так чинить наш Отець Небесний, що світить Сонцем Своїм на злих і на добрих. Любов до ворогів відображає Божу любов, яку Він показав, померши за нас, коли ми ще були Його ворогами. Любов звільняє, даруючи християнину духовну свободу Божих дітей. Людина, яка живе, керуючись любов'ю, більше не стоїть перед Богом як раб у страху чи як найманець в очікуванні винагороди. Вона діє як син чи донька, що відповідає на любов Того, Хто перший полюбив нас ¹⁷⁴.

Любов є ключовою богословською чеснотою, що формує християнський характер і моральне життя. Вона є вертикальною віссю, яка разом з вірою та надією, підсилює природні чесноти, що становлять горизонтальну вісь. Ця любов, що виходить від Бога, є рушійною силою і «паливом» для нашої духовної подорожі. Вона спонукає нас до любові до Бога і ближнього, роблячи нас здатними долати егоїзм і жити згідно з Божою подобою. Присутність Христа в нас стає дороговказом для моральних рішень, а життя в спільноті, наповненій благодаттю, полегшує цей шлях, перетворюючи нас і роблячи нас подібними до Бога ¹⁷⁵.

¹⁷² McClifty H. Why is Love Considered the Greatest of the Theological Virtues? *Aristos*. 2020. Vol. 5, № 1. P. 5-6.

¹⁷³ Arthur J. A christian education in the virtues: character formation and human flourishing. Routledge, 2021. P. 146-147.

¹⁷⁴ Kreeft P. Virtues and vices. Washington: Knights of Columbus Supreme Council. 2000. P. 10-11.

¹⁷⁵ Arthur J. A christian education in the virtues: character formation and human flourishing. Routledge, 2021. P. 151-152.

Для християнина духовність – це сукупність практик, які ведуть до зустрічі з Богом і любові до Нього. Однак ця любов не може обмежуватися лише внутрішнім світом; вона обов'язково має поширюватися на ближнього і все творіння. Отже, віра, що має коріння в духовності, повинна надихати та оживляти соціальні вчинки. Етика є вторинним елементом християнського життя, який випливає з первинної зустрічі з Богом. Саме завдяки цьому досвіду Божої любові людина прагне дати адекватну відповідь через своє моральне життя ¹⁷⁶.

Отже, практичні аспекти любові в сучасному богослов'ї є невіддільними від її теоретичного розуміння. Вона виявляється як активна, жертвна та свідомо турбота про ближнього та все творіння, що виходить за межі «безпечної» любові й включає навіть ворогів. Ця любов не є пасивною, а вимагає пильної уваги до потреб інших і конкретних дій, які допомагають їм. Богослови, як Девід Шиндлер і Серве Пінкерс, наголошують, що справжня любов будується на жертві та самозреченні, що є необхідним для очищення природної любові від егоїзму. Крім того, любов є ключовим мотиватором і рушійною силою для виконання Божих заповідей, перетворюючи їх з обов'язку на добровільну відповідь на Божу любов. Вона стає основою практичної мудрості, що дозволяє бачити світ очима Бога і перетворювати знання на конкретні вчинки. Любов також культивується в спільноті, яка є середовищем, де християни набувають зрілості та вчаться робити моральний вибір. Таким чином, любов є не тільки найвищою чеснотою, але й практичною силою, яка перетворює життя християнина, роблячи його вільним і здатним до милосердя.

¹⁷⁶ DiLeo D. L. Catholic Social Teaching, Love, and Thomistic Secondary Moral Precepts. *Journal of Moral Theology*. 2019. Vol. 8, № 2. P. 73-74.

ВИСНОВКИ

Отже, під час написання роботи досліджено, що чеснота любові у Святому Письмі Старого Завіту займає центральне місце, виступаючи не лише як емоція, а як фундаментальна сила, що формує завітні стосунки між Богом і людиною. Божа любов розкривається через образи люблячого батька та вірного Визволителя, демонструючи свою глибину, сталість і жертвний характер. Ця божественна ініціатива є основою вибору Ізраїлю і водночас задає етичний зразок для людських взаємин, включаючи заклик до любові ближнього і чужинця. Старий Завіт наголошує на відповідальній та активній природі людської любові: вона проявляється у вірності, послуху та шануванні Бога всім серцем, душею і силою (Втор. 6:5). Це не пасивне почуття, а діяльна відповідь на Божу милість, яка вимагає праведного життя, прощення та глибокої відданості. Отже, любов у Старому Завіті є життєдайною силою, що поєднує милість і справедливість, створюючи основу для морального життя Божого народу.

Зазначено, що у Новому Завіті чеснота любові є фундаментом усього духовного життя, а не просто однією з чеснот. Апостоли Павло та Іван підкреслюють, що без неї жодні дари, знання чи жертвність не мають справжньої цінності. Любов розглядається як вияв глибокого богопізнання і критерій істинної віри. Апостол Павло у 1 Кор. 13 надає їй пріоритет над усім, оскільки вона є вічною, досконалою і незамінною. Новозавітна любов представлена як активна, терпляча, добра та жертвна сила, найвищим прикладом якої є життя та смерть Ісуса Христа (Рим. 5:6–8). Божественна любов – «агапе» – є ініціативною, безумовною та всеохопною, діє навіть до ворогів (Мт. 5:44–45). Таким чином, любов у Новому Завіті — це богословська реальність, що відображає саму природу Бога, є критерієм духовної зрілості та джерелом єдності в Церкві.

Охарактеризовано, що у християнській традиції чеснота любові виступає як глибинна онтологічна сила, що перетворює людське буття. Від часів Орігена та Григорія Ніського любов розумілася як сила, що очищає пристрасть і спрямовує її до Бога, трансформуючи пізнання. Святий Августин надав любові фундаментального значення, сформулювавши концепцію *ordo amoris* – «правильного порядку любові», де любов до Бога є критерієм і джерелом усіх інших форм любові, включаючи любов до себе. У схоластичному періоді, зокрема у св. Томи Аквінського, любов розглядається як рушійна сила всіх чеснот і основа морального зростання. Вона вдосконалює інші чесноти, сприяє загальному благу та трансформує навіть егоїстичну надію в альтруїстичну, підкреслюючи соціальний вимір людського щастя.

Виокремлено, що вчення Івана Павла II про чесноту любові представляє її як центральну, інтегровану силу, що об'єднує чуттєвість, почуття та волю в єдиному акті. У праці «Любов і відповідальність» Папа стверджує, що любов – це не просто емоція, а свідомий і відповідальний вибір, який упорядковує всі складові людської природи. Він підкреслює, що любов завжди є «взаємними стосунками осіб», де всі інші фактори підпорядковуються гідності особи. Справжня любов вимагає усвідомлення, що людина є цілісним суб'єктом, і спрямована на благо іншої людини, що веде до «спілкування в добрі». Це вчення рішуче протистоять редукції любові до тілесних імпульсів і наголошує на її інтеграції в контекст людської свободи та дії.

Досліджено, що вчення Бенедикта XVI, викладене в енцикліці «*Caritas in veritate*», розкриває чесноту любові як фундаментальну властивість людської особистості, невіддільно пов'язану з істиною та свободою. Він стверджує, що бути особистістю означає бути «у відношенні» з іншими, а любов є невід'ємною частиною цієї реляційної природи, протистоячи ізоляції. Папа підкреслює, що любов є найбільшим даром Бога та принципом, що забезпечує «повністю людяні результати» у всіх сферах, включаючи макро-відносини (соціальні, економічні, політичні). Він критикує сентиментальні погляди, наполягаючи, що справжня любов вимагає істини. Вагомою складовою є взаємозв'язок любові зі

справедливістю: любов не скасовує справедливість, а перевершує її, діючи за логікою дару, але вимагаючи спочатку віддати іншій особі те, що їй належить за правом.

Зазначено, що вчення Папи Франциска розкриває чесноту любові як динамічну силу, що має джерело у Пресвятій Трійці – «спільноті любові». Він підкреслює, що любов («*agape*») є свідомим і жертвним актом самодарування, що вимагає виходу за межі власної ізоляції. Папа закликає до самоаналізу, щоб розпізнати Христа в страждаючому ближньому, і наголошує на важливості ніжності як ключової характеристики любові. Ніжність, за його словами, є ознакою любові, вільної від егоїстичної власності, яка спонукає нас ставитися до іншої людини з величезною повагою, цінуючи її вроджену красу та святість. Папа Франциск також підкреслює, що любов завжди є плідною, проявляється у постійному зростанні стосунків, і є вирішальним фактором нашого спасіння, адже наприкінці життя нас судитимуть за конкретними актами милосердя.

Охарактеризовано, що сучасне католицьке богослов'я трактує любов як ключову богословську чесноту та дар від Бога. Вона є першим принципом, що спрямовує нас до Нього і є основою для любові до ближнього. Підкреслюється нерозривна єдність цих двох видів любові, адже Бог зустрічається саме в любові до іншої людини. Любов – це свідомий вибір волі, а не сліпа емоція. Вона конкретна, безкорислива та перетворює людину зсередини, змушуючи її ідентифікувати себе з інтересами улюбленого. Парадоксальність любові полягає в тому, що вона є одночасно Божим даром і вольовою необхідністю, яка звільняє. Як найвища з чеснот, любов перевершує віру та надію, адже вона одна триває у вічності, будучи зв'язком досконалості, що об'єднує всі інші чесноти.

Виокремлено, що практичні аспекти любові в сучасному богослов'ї є невіддільними від її теоретичного розуміння. Вона виявляється як активна, жертвна та свідомо турбота про ближнього та все творіння, що виходить за межі «безпечної» любові й включає навіть ворогів. Богослови (Девід Шиндлер, Серве Пінкерс) наголошують, що справжня любов будується на жертві та самозреченні, що є необхідним для очищення природної любові від егоїзму. Крім того, любов

є ключовим мотиватором і рушійною силою для виконання Божих заповідей, перетворюючи їх з обов'язку на добровільну відповідь на Божу любов. Вона стає основою практичної мудрості, що дозволяє бачити світ очима Бога. Любов також культивується в спільноті, яка є середовищем, де християни набувають зрілості та вчаться робити моральний вибір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грюн А. Жити в домі любови / пер. з нім. О. Конкевича. Львів : Свічадо, 2005. 120 с.
2. Документи Другого Ватиканського Собору (1962-1965): Конституції, декрети, декларації. Коментарі / пер. з латин. Р. Паранько, Ф. Ковальський, О. Левко. Львів : Свічадо, 2014. 608 с.
3. Життя у Христі: Моральна катехиза / упоряд. о. д-р С. Шевчук. Львів : Видавництво УКУ, 2004. 180 с.
4. Катехизм Католицької Церкви / Синод Української Греко-Католицької Церкви. Жовква : Місіонер, 2002. 772 с.
5. Катехизм Української Греко-Католицької Церкви: «Христос – наша Пасха» / Синод Української Греко-Католицької Церкви. Львів : Свічадо, 2012. 336 с.
6. Рагнер К., Форґрімлер Г. Короткий теологічний словник / під ред. С. Мудрий. Львів, 1996. 663 с.
7. Святе Письмо Старого і Нового Завіту : в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., арам. та грец. текстами. Київ : «Місіонер», 2020. Ч. 1 : Старий Завіт. 1126 с. ; Ч. 2 : Новий Завіт. 350 с.
8. Шеремета В. Катехиза про чесноту любові. URL: <https://catholicnews.org.ua/katehiza-pro-chesnotu-lyubovi/> (дата звернення: 19.06.2025).
9. Amiri D. Fratelli Tutti encyclical letter of the holy father Pope Francis on fraternity and social friendship. 19 p. URL: <https://wherepeteris.com/fratellituttiguide/>
10. Arthur J. A christian education in the virtues: character formation and human floushing. Routlage, 2021. 181 p.
11. Batho D. Faith, Hope, and Love as Virtues in the Theological Tradition. 2016. 67 p. URL: <https://powerlessness.essex.ac.uk/faith-hope-and-love-as-virtues-in-the-theological-tradition.html>

12. Brady B. V. Love and Recent Developments in Moral theology. *Journal of Moral Theolog.* 2012. Vol. 1, №. 2. P. 148-177. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Love-and-Recent-Developments-in-Moral-Theology-Brady/fa869a8d69a68b8d9f06cce9a5cc9c697886f445>
13. Breen J. M. Love, truth, and the economy: a reflection on Benedict XVI's Caritas in Veritate. *Harvard Journal of Law & Public Policy*. 2010. Vol. 33. P. 987-1029. URL: <https://journals.law.harvard.edu/jlpp/wp-content/uploads/sites/90/2013/10/Breen-Final.pdf>
14. Bukalski S., Falewicz A. The Conjugal communio amoris in the Apostolic Exhortations Familiaris Consortio and Amoris Laetitia. *Verbum Vitae*. 2022. Vol. 40, № 1. P. 159-175. DOI: <https://czasopisma.kul.pl/vv/article/view/13210>
15. Calvin J. Commentary on Romans. 561 p. URL: <https://www.ccel.org/ccel/c/calvin/calcom38/cache/calcom38.pdf>
16. Cantrell P. E. Fulfilling the law of Christ: A study on Biblical love. 2007. 31 p. URL: http://camphillchurch.org/study_books/LOVE,%20Biblical%20Study%20of.pdf
17. Catta G. 'God for Us' in the Challenge of Integral Human Development: Theology in Post-Vatican II Catholic Social Teaching. Boston College, 2015. 340 p. URL: https://www.academia.edu/89581860/God_for_Us_in_the_Challenge_of_Integral_Human_Development_Theology_in_Post_Vatican_II_Catholic_Social_Teaching
18. Christiansen D. Metaphysics and society: A commentary on Caritas in Veritate. *Theological Studies*. 2010. № 71. P. 3-28. URL: <https://theologicalstudies.net/wp-content/uploads/2022/08/10.1177.004056391007100102.pdf>
19. Cloutier D., Mattison W. C. The Resurgence of Virtue In Recent Moral Theology. *Journal of Moral Theology*. 2014. Vol. 3, № 1. P. 228-259. URL: <https://jmt.scholasticahq.com/article/11291-review-essay-the-resurgence-of-virtue-in-recent-moral-theology>

20. DiLeo D. L. Catholic Social Teaching, Love, and Thomistic Secondary Moral Precepts. *Journal of Moral Theology*. 2019. Vol. 8, № 2. P. 67-90. URL: <https://jmt.scholasticahq.com/article/11435-catholic-social-teaching-love-and-thomistic-moral-precepts>
21. Exegetical Analysis: Romans 8:31-39. 2024. 7 p. URL: https://www.academia.edu/124728233/Exegesis_Romans_8_31_39
22. Friend M. Deuteronomy 6:4-9: An Exegetical Paper. Dr. John Noble. 2015. 8 c. URL: <https://friendmegan.files.wordpress.com/2015/05/exegesispaperdeuteronomy.pdf>
23. Gerber J. The Greatest of These is Love (1 Cor. 13:8–13). 2021. P. 1-5.
24. Gravett S. Love. *Encyclopedia of the Bible and Its Reception*. Vol. 17. P. 3-66.
25. Hermans K. A. M. Love in a time of scarcity: an event-hermeneutical interpretation. *Acta Theologica*. 2017. Vol. 37, № 2. P. 30-50. DOI: <http://dx.doi.org/10.18820/23099089/actat.v37i2.3>
26. Hoeck A. Agápē, Touchstone of Saint Paul's Ecclesiology: Revisiting 1 Corinthians 11:17-22.33-34; 13:1-8.13. *Scripta fulgentina*. 2022. Vol. 32, № 63-64. P. 39-65. URL: <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/8730046.pdf>
27. Horrocks T. The God Who's For Us: An Exegesis of Romans 8:31-39. *The Literature and History of the New Testament II*, 2015. 12 p. URL: https://www.academia.edu/38362988/The_God_Whos_For_Us_An_Exegesis_of_Romans_8_31_39
28. Hosea 11 – Drawn with gentle cords. URL: <https://enduringword.com/bible-commentary/hosea-11/> (дата звернення: 15.03.2025).
29. Jeremiah 3 – A word to backsliders. URL: <https://enduringword.com/bible-commentary/jeremiah-3/> (дата звернення: 18.03.2025).
30. John Paul II on Love & Responsibility. New York, 2002. 32 p. URL: https://www.jp2.info/JP2_on_Love-Responsibility.pdf
31. Kreeft P. Virtues and vices. Washington: Knights of Columbus Supreme Council. 2000. 24 p. URL: <https://www.kofc.org/un/en/resources/cis/cis124.pdf>
32. Maartens P. J. The vindication of the righteous in Romans 8:31-39: Inference and relevance. *Hervormde Theologiese Studies*. 1995. Vol. 51, № 4. P. 1046-1087. DOI: <https://doi.org/10.4102/hts.v51i4.1458>

33. Matthew Henry: Commentary on Isaiah 49. URL: https://www.blueletterbible.org/Comm/mhc/Isa/Isa_049.cfm (дата звернення: 17.03.2025).
34. McClifty H. Why is Love Considered the Greatest of the Theological Virtues? *Aristos*. 2020. Vol. 5, № 1. P. 1-9. URL: <https://researchonline.nd.edu.au/aristos/vol5/iss1/7/>
35. McPhee H. Romans 5:1-11: The Certainty of Final Salvation Justification & Reconciliation. 2024. 3 p. URL: https://www.academia.edu/118831712/Romans_5_1_11_The_Certainty_of_Final_Salvation_Justification_and_Reconciliation
36. Melina L. Learning to Love in the School of John Paul II and Benedict XVI. Connor Court Publishing Pty, Limited, 2011. 50 p. URL: https://www.academia.edu/9119543/Learning_to_Love_in_the_School_of_John_Paul_II_and_Benedict_XVI
37. Morton R. Gifts in the Context of Love: Reflections on 1 Corinthians 13. *Ashland Theological Journal*. 1999. Vol. 31. P. 11-24. URL: https://biblicalstudies.org.uk/pdf/ashland_theological_journal/31-1_011.pdf
38. Nelson T. Exegetical Guide 1 Corinthians 13:1-8. 2018. 54 p. URL: <https://www.beunitedinchrist.com/wp-content/uploads/EG.1Cor13-1.pdf>
39. Nguyen N. The Role and Characteristic of Love in 1 Corinthians 13. School of Theology and Seminary Graduate Papers. 2022. 26 p. URL: https://digitalcommons.csbsju.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2939&context=sot_papers
40. Nothing Matters Without Love – 1 Corinthians 13. 2016. 7 p. URL: https://www.venturabaptistchurch.com/wp-content/uploads/2020/11/13_1-Corinthians.pdf
41. O'Collins G. The Joy of Love (Amoris Laetitia): The Papal Exhortation in Its Context. *Theological Studies*. 2016. Vol. 77, № 4. P. 905-921. DOI: <https://doi.org/10.1177/0040563916666823>
42. O'Donovan O. Love in Christian Ethics. St Andrews Encyclopaedia of Theology. 2024. 32 p. URL: <https://www.saet.ac.uk/Christianity/LoveinChristianEthics>

43. Osewska E., Simonič B. A Civilization of Love according to John Paul II. *The Person and the Challenges*. 2019. Vol. 9, № 1. P. 23-32. DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/pch.3359>
44. Phillips R. L. Faith without hope is dead: moral arguments and the theological virtues. *Religious Studies*. 2022. Vol. 58, № 1. P. 96-112. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/s0034412520000189>
45. Piper J. The Meanings of Love in the Bible. URL: <https://www.desiringgod.org/articles/the-meanings-of-love-in-the-bible> (дата звернення: 03.03.2025).
46. Pope Francis: What makes Christian love different. URL: <https://www.americamagazine.org/faith/2024/05/15/pope-francis-general-audience-virtues-charity-247931> (дата звернення: 16.06.2025).
47. Precept Austin. Leviticus 19 Commentary. 82 p.
48. Reid J. W. The love of God in biblical and Reformed theology. University of Glasgow. 2013. 122 p. URL: <https://theses.gla.ac.uk/5137/>
49. Renczes P. G. Grace reloaded: Caritas in Veritate's theological anthropology. *Theological Studies*. 2010. № 37. P. 273-290. URL: https://www.unigre.it/unigre/sito/PUG_HG_03O820150936/uv_papers/1146/TSJune%20Renczes%20Caritas%20in%20veritate.pdf
50. Romans 5:1-11. International Sunday School Lesson. 2016. 7 p. URL: https://rightlydivided.net/uploads/lessons/notes/ssl_july_24_2016_romans_5_1_p.1.pdf
51. Schindler D. L. The anthropological vision of Caritas in Veritate in light of economic and cultural life in the United States. *Communio*. 2010. № 37. P. 558-579. URL: https://www.communio-icr.com/files/Schindler_Caritas_Format_final.pdf
52. Schultz J. Commentary to Hosea. 2003. 78 p. URL: https://www.bible-commentaries.com/source/johnschultz/BC_Hosea.pdf
53. The joy of a sincere and true love. *Opus Dei*. URL: <https://opusdei.org/en/article/amoris-laetitia-advice-from-pope-francis-love/> (дата звернення: 19.06.2025).